

OSMANLIDAN CUMHURİYETE TOPLUMSAL YAPININ YAPISI

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Osmanlı Devleti arasında paradigmatik bir geçiş söz konusudur. Tarihimize Batılı anlamda yenileşme hareketleri 18. yüzyılın sonlarında askerî karakterdeki eğitim kurumlarıyla başlamıştır. Daha önce başlatılan bazı ıslahat hareketlerini 1790'lı yıllarda Batı tarzındaki okul takip etmiştir. Yarım yüzyıl süren bir bocalama döneminden sonra, 1939 Tanzimat Fermanı'yla Osmanlı devleti, Batı medeniyetine talip olduğunu resmen açıklamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nin en yakın kaynakları arasında II. Meşrutiyet Dönemini görebiliriz. Cumhuriyet Dönemi'nin temel kültür politikaları olan millileşme ve çağdaşlaşma anlayışları bu dönemde sistemli olarak dile getirilmiş ve tartışılmıştır. Cumhuriyet bu unsurları bağımsız bir millî devlet yapısı içerisinde kendi amaçları doğrultusunda değiştirmiştir. Türk inkılabının geçişinin Jön Türklere kadar uzandığı ve Cumhuriyet rejiminin kurulmasının temellerinin bu dönemde atıldığı da ileri sürülmektedir. II. Meşrutiyet Dönemi Türkiye'de sosyal bilim ve ideolojilerde bir yapılaşma ve ekolleşme dönemidir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin kurtarılması için sistemli bir programla ortaya çıkan üç önemli akım görüyoruz. Bunlar Gökalp'in de belirttiği gibi İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılıktır.

CUMHURİYET VE POZİTİVİZM

Pozitivizme göre, insanın ve insanlığın bilimden başka kurtuluş yolu yoktur. Pozitivizm bir kurtuluş reçetesidir. Taraftarlarının adlandırdığı şekliyle o "bilimsel dünya kavrayışı ve görüşü", eleştirmenlerinden Horkheimer'in adlandırdığı şekliyle "felsefi teknokrazi" Adorno'nun adlandırdığı şekliyle, "bilginin pürütenizasyonu"dur. Pozitivizm bu anlamda bilim hakkında bir ideoloji, bir bilim ideolojisidir. Pozitivizmin başarısı, Aydınlanmanın mitolojilere karşı mücadelesini geleneksel mantığın kutsal alanına taşımak olmuştur. Aydınlanmanın bilim anlayışında bunu açık şekilde görebiliriz. Bilimsel bilgi denetlenebilir bilgidir, bu demektir ki onun olgulara dönülerek doğruluğu veya yanlışlığı gösterilebilir. Birçok fikirlerini Saint Simon'dan alan A. Comte'un sosyolojisi 30 yıllık bir aradan sonra Durkheim ile yeniden canlanarak en kesin şeklini alır. Durkheim'in amacı bir takım sosyal olayları diğerlerine bağlayan kanunları bulmak için çalışan pozitif sosyolojiyi kurmaktır. Durkheim "fikir ve ilmi menşee bakımından bir pozitivist olmasına rağmen aynı zamanda kuvvetli bir ahlakçı (moralist)'dir. " Pozitivizmin ahlak anlayışı için de onun ahlakı laik bir ahlaktır." Pozitivizm, Osmanlı toplumunun marjinde ortaya çıkmış bir ideolojidir ve Türkiye'deki ilk modern, ilk Batılı ideolojidir. Pozitivizm, vurguladığı görüşlerle, Osmanlı toplum ve devletinin şartlarına denk düşen özellikler içermiştir. Birlik ve ilerleme vurgulanmalı, devletin ve toplumun temel hedeflerine dönüştürülmeliydiler. Pozitivizm, imparatorluğun bu temel ihtiyaçlarına birebir tekabül etmiştir. Comte'un Order and Progres (Düzen ve İlerleme) motto'su, kurtuluş reçetesidir.

CUMHURİYET VE AYDIN

Yeni bir toplum düzeni oluşturmaya çalışan aydınların en önemli sorunu Türk Devleti'nin nasıl bir kimliğe sahip olacağı düşüncesidir. Bu çerçevede 1930'lar da çok önemli çalışmalar başlatılarak yeni Türk kimliği bilimsel esaslar çerçevesinde saptanmaya çalışılmıştır. Türk aydını ve düşünürü Tanzimat'tan bu yana kimlik arayışları içindedir. Sorunun sadece adı kimlik olarak koyulmamıştır. Aranılan kimlik (Batılaşma noktasında) Meşrutiyet, Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık, Anadoluculuk, İnkılapçılık, Çağdaşlık, Cumhuriyetçilik, Laiklik sloganlarıyla dile getirilmiştir. (Güvenç, 1993: 16). Bilimin pozitivist aydın-bürokrat sınıfın, toplum içindeki meşrutiyetini sağlayan en etkili araç olmak gibi bir fonksiyonu vardır. Önceden araç olan pozitivism, devletin geleceği için amaçsallaşmıştır. Yeni Türk Mecmuası 1930'lu yıllarda Cumhuriyet ideolojisi ve sosyoloji arasındaki organik ilişkiyi ortaya koyarak bu yıllarda Türk sosyolojisinin kimliği hakkında bize bilgi vermektedir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde "Ulumu İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası", İctimaiyat çalışmalarının başladığı sosyoloji dergileridir. Aynı dönemde Ziya Gökalp'in "İctimaiyat", "Bilgi", "İslam", "Milli Tetebbular" mecmuaları sosyoloji çalışmalarının bulunduğu dergilerdir. Mütareke yıllarında, Mehmet Ali Şevki'nin "Meslek-i İctimai" ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Mehmet İzzet'in "Felsefe ve İctimaiyat" mecmuaları sosyoloji dergileridir. Ancak son dergi 1929'da kapanmasıyla, 1934'e kadar sosyoloji dergisine rastlanmamaktadır. 1934'de Z. Fahri'nin yayına başladığı "İş" mecmuası bu açığı kapatmıştır (Ülken, 1937: 752). 1932-1943 yılları arasında Yeni Türk Mecmuası sosyolojinin ve sosyologların kimliğini tespit etmede önemlidir. Sosyoloji ve sosyologların katkılarıyla şekillenen Cumhuriyet ideolojisinin ve çağdaş Türk kimliğinin oluşmasını gösteren bir kaynak olarak da önemlidir. 1932 (Ocak) – 1953 (Ocak) yılları arasında yayınlanan Kadro dergisi de Türk siyasal düşünce tarihinde

önemli bir yere sahiptir. Şevket Süreyya Aydemir (1897 – 1976), Vedat Nedim Tör (1897 – 1994) Burhan Asaf Belge (1899-1967), İsmail Hüsrev Tökin 1902-1994) ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889 – 1974), derginin kurucu yazar kadrosunu oluşturmaktadır. Kadro dergisinde “medeniyet” ve “halkçılık” edebiyatı yapılmamıştır. Ancak rejimin sınıf ahengi fikrine dayanan “halkçılık” görüşü olduğu gibi benimsemiş savunulmuştur.

KÖYE YÖNELME HAREKETLERİ

Narodnik Hareketi, Türkçüleri ideolojik yönden değil, halka gitme, halkla bütünleşme noktasında etkilemiştir. Örnek olarak Rusya’dan gelen Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Hüseyinzade Ali gibi aydınlar çarlığa karşı mücadele eden Narodniklerden etkilenmekle beraber, bilindiği gibi Türkiye’de Marksizmi değil siyasi Türkçülük ve halkçılık anlayışını benimsemişlerdir. Ziya Gökalp, Hüseyinzade Ali’nin Panslavizmden, Pantürkizm mefkûresini çıkardığını, sosyalizmden de halkçılık anlayışını ifade ederek, onun ülkemizdeki Türkçülükle halkçılığın mürşidi olarak görülmesi gerektiğini belirtir. 1935 yılında başlatılan öğretmen hareketinden sonra 1937 yılında tekrar “Köy Öğretmen Okulu” denemesine başlanmıştır. “Köy Öğretmen Okulları” köylü çocuklarını alarak eğitecek, onlara “iş pedagojisi” yöntemleriyle bazı pratik beceriler kazandırılarak ve öğretim programları ile de, millî kültür ve millî ülküyü vererek köylere gönderecekti. Köy Enstitüleri Kanunu’nun çıkarılması ile “köy öğretmen okulları” değiştirilerek “köy enstitüsü” hâline getirilmiştir. “Köy Öğretmen Okulları” Atatürk’ün millileşme ve ilmileşme fikrini Joh. Heinrich Pastallozi (1744-1827), Georg Kerschensteiher (1854-1932) ve John Dewey’nin (1859-1952) iş okulu görüşleriyle işlerken, 1940 yılında başlamak ve 1943 yılında hızlanmak üzere enstitüler, değişik bir dünya görüşünü, “üretim okulu” anlayışı içerisinde ve “kollektif yönetim” şekliyle yeni bir sosyal yapı hâline getirmeye yönelmişlerdir.

YAPI VE TARİH / YAPI VE DEĞİŞME AYRIMLARI •Sosyal bilimcilerin toplumsal yapı araştırmalarında başvurdukları değişkenler ve unsurlar başlıca altı grup içinde incelenebilir. Coğrafya (ekolojik koşullar, yani fiziki çevre özellikleri, topografya, doğal kaynaklar, yerleşme şekilleri vb.), ekonomi (üretim, mülkiyet ve mübadele ilişkileri), teknik (doğa üzerinde, doğayı dönüştüren beşerî etkinlik, aletlerin kullanımı), demografi (nüfusun yapısı ve özellikleri), toplumsal örgütlenme (devlet, devlet-toplum ilişkileri, sınıfsal yapı, ordu-savaş-savunma örgütü, sosyal kurumlar, kır-şehir ilişkisi vb.), kültür (din, inançlar, bilim, sanat gibi insanın toplumsal yaşamı üzerinde etkili olan topyekun değerler sistemi ve diğer sosyokültürel özellikler). •Sosyolojik kuramlar tarihi, toplumsal yaşam üzerinde daha belirleyici olduğu varsayılan “temel etken” yaklaşımının örnekleriyle doludur. Bu yaklaşımdan coğrafya okulu, demografik okul, Marksist okul, kültürel incelemeler okulu gibi okullar doğmuştur. Ziya Gökalp’in Kültür Eksenli Açıklaması: Millî Devlet ve Milliyetçilik Savunusu •Her ne kadar Türkiye'nin toplumsal yapısı üzerine doğrudan bir çalışması bulunmasa da Ziya Gökalp'in bu konuda belirli yönleriyle özgün sayılabilecek analiz ve açıklamaları bulunmaktadır. Osmanlı imparatorluk deneyimini Türklükten uzaklaşmış, Doğu Roma'nın (Bizans'ın) bir devamı sayan ve kültürden ziyade yabancı bir uygarlığa ait bir yapı içinde değerlendiren Gökalp, “ulusçu” ve “halkçı” bir yaklaşımla Türk halk kültürünün kadim kaynaklarına yönelmiştir. Gökalp, Türk tarihinin belirli gelişme evrelerine ve bu gelişim evrelerindeki kopuşlara (“aşiret ve kavim devresi”, “ümme devresi” ve “millet devresi”) ilişkin kendi içinde tutarlı bir açıklama getirme çabası içinde olmuştur. Science Sociale Ekolünün Coğrafi Determinist Açıklaması: Kamucu Türk Toplum Yapısına Karşı Liberal Toplum Modeli Savunusu •Le Play'nin kurucusu olduğu Science Sociale ekolünün Türkiye'de başını (Prens) Sabahattin Bey ve Mehmet Ali Şevki'nin çektiği temsilcileri genel olarak Türk toplumunun, özelde ise Orta Asya Türk göçebe toplum düzeninin ve Osmanlı'nın “Kamucu (Communaute) Toplum Yapısı”na sahip olduğunu öne sürmüşler, bu yapının kırılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu ekolün temsilcilerinin Türkiye'de sosyolojiye katkıları “toplumsal yapı” çözümlemesi ile sınırlı kalmamış; Türkiye'de Anglo-Sakson Modeli'ne uygun reformlar yapılması gerektiği yolunda getirdikleri öneriler, liberal-kapitalist bir “Toplumsal Değişme” Kuramı'nın da ilk örneğini oluşturmuştur. Türk Toplum Yapısını Açıklama Girişiminde Yeni Odaklar: Köy ve Şehir •Türkiye'nin toplumsal yapısını açıklamak üzere bilinen ilk bilimsel köy araştırmalarını 1930'lu yıllarda Mehmet Ali Şevki başlatmıştır. Hilmi Ziya Ülken ise, Türkiye'nin toplumsal yapısını açıklamak için konuya köy-şehir ilişkisi bağlamında yaklaşmanın daha doğru olacağı görüşündedir. Ülken, Türkiye'de şehrin dinamik, köyün ise statik ve bağıl bir unsur olduğunu fark eden ilk sosyologlardan biridir. Bu konudaki görüşleri belli yönleriyle bugün de geçerliliğini korumaktadır. Ülken'in “kapalı cemaat”, “açık köy”, “kaynaşma”, “tabakalaşma”, “statik nüfus”, “seçkinler dolaşımı” gibi kavramlaştırmaları Türkiye'nin sosyokültürel yapısını anlamak yolunda önemli katkılar sunmaktadır. Behice Boran, Cavit Orhan Tütengil gibi sosyologlarımız da köy-şehir ilişkisi ve yollar (demir yolları, kara yolları) konusu üzerinde önemli analizler yapmışlardır. Aynı yıllarda Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Mümtaz Turhan gibi sosyal bilimcilerimizin köye yönelik çalışmaları, köyü ve kırsal alanı genel, bütünlüklü bir sistem ve tarihsellik içinde kavrama çabasını yeterince yansıtmamaktadır. Türkiye'nin Toplum Yapısına Gelenek-Çağdaşlaşma Ayrımında Bakış •Çağdaşlaşma tasarısını Türkiye'nin toplumsal yapı ve değişimi sorununun odağına yerleştiren ve oldukça kapsamlı ve sistematik bir araştırmanın konusu hâline getiren sosyologlarımızdan biri, Niyazi Berkes'tir. Berkes, geleneksel toplum yapısı ile çağdaş bir toplumun yapısı arasında kesin ayırım çizgileri olduğu varsayımından hareket ediyordu. Geleneksel toplum yapısının özelliklerini belirlemek için Osmanlı tarihinin klasik kaynaklarına yöneldi ve kıyaslamalı bir biçimde Batılılaşma döneminde neyin değiştiğini anlamaya çalıştı. •Osmanlı Devleti klasik çağında geleneksel bir yapıyı temsil ediyordu. Bu geleneksel yapının unsurları toplumdan ziyade devletin karakterinde saklıydı. Osmanlı'nın “nizam-ı alem”, “kanun-u kadim” ve “devlet-i ebed müddet” anlayışı yüzlerce yıl boyunca geleneğin özünü oluşturdu. Böylece devlet, toplumu şekillendiren esas güç olarak varlığını korudu. Doğu-Batı Ayrımı ve Türk Toplum Tarihinin Özgüllüğü •Ömer Lütfi Barkan, Sabri Ülgener, Sencer Divitçioğlu, İdris Küçükömer ve Mehmet Genç gibi iktisatçıların çalışmalarının, sadece geleneksel Osmanlı sistemini değil, modern Türkiye'nin değişen toplumsal yapısını anlamak için de temel nitelikte kaynaklar olduğunu iddia edebiliriz. •1950'lerin başlarında Sabri Ülgener'in, Osmanlı toplumu örneğinde, iktisadi olaylar ile zihniyet yapıları, özellikle de din ve çeşitli mezhepsel inançlar arasında kurduğu nedensel ilişkilerden çıkardığı

sonuçlar, Türk toplum yapısının özelliklerini tanımak açısından oldukça önemli veriler barındırmaktadır. •1960'ların tartışma gündeminin bir özelliği, Türk toplumunun Batı toplumlarından temelde farklı bir tarihsel seyir izlediği, farklı bir örgütlenme yapısına sahip olduğu görüşünün açıklık kazanmaya başlanmasıdır. Türk toplumunun Batı toplumlarından farklılığı, toplum yapılarından ve devlet-toplum ilişki biçiminden hareketle açıklanmak istenmektedir. Ayrıca bu tartışmalarla birlikte Marksizm de düşünce gündemi içinde ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Marksist "Yapı" Analizleri: ATÜT ve Feodalizm Tartışmaları •Kökleri 1930'lu ve 1940'lı yıllarda olmakla birlikte 1960'larda Türk düşüncesi Marksist öğretiye dayalı toplumsal yapı çözümlerinin belirgin etkisiyle tanıştı. Behice Boran, Sencer Divitçioğlu, İdris Küçükömer, Muzaffer Sencer, Oya Sencer gibi isimler belirli dergi çevrelerinde ve yayınlarıyla tartışma gündeminde yerlerini aldılar. Bu kişilerin toplumsal yapı tartışmalarını "az gelişmişlik" kavramıyla birlikte yürütmeleri ve az gelişmişliğin kaynağında Osmanlı'yı görmeleri dikkat çekici bir husustur. •1960'larda Kemal Tahir çevresinde yoğunlaşan Türkiye'nin toplumsal yapısı üzerine tartışmaların sosyoloji alanındaki yansımalarından biri Cahit Tanyol'da karşımıza çıkar. Tanyol, meseleye Doğu-Batı ayrımı çerçevesinde yaklaşmış ve kıyaslamalı tarihsel-sosyolojik yöntemden hareketle Osmanlı-Türk toplum yapısının farklılık arzeden yönlerini analiz etmeye girişmiştir. Bu yöntem ve bakış açısı Tanyol'dan sonra aynı kürsüde Baykan Sezer tarafından geliştirilmiş ve "Doğu-Batı ayrımı" modelinin ötesine taşınarak "Doğu-Batı Çatışması" Kuramı'na evrilmiştir. Baykan Sezer, gerek eski Türk toplumlarının, gerekse Osmanlı'nın herhangi bir biçimde ATÜT modeli çerçevesinde değerlendirilemeyeceği yolundaki temellendirmeleriyle "Türk toplum yapısı" tartışmalarına yeni bir yaklaşım ve katkı getirmiştir. •ATÜT modeli çerçevesinde Osmanlı tarihine yönelik çalışmalar yapan bir başka sosyal bilimci (iktisatçı) Sencer Divitçioğlu'dur. Osmanlı toplum yapısını daha çok devletin başat rolü, savaşıklık, üretim ve kutsallık ekseninde çözümlen Divitçioğlu, bu konudaki ilk kitabında Osmanlı'yı ATÜT örneğinde bir devlet olarak görür. Ona göre ATÜT modeli, Osmanlı'nın bütün klasik dönemine damgasını vurmuş olan ve büyük ölçüde durağanlık sergileyen ve saflığını koruyan bir sistemdi. Divitçioğlu, ATÜT modelinin Türkiye gibi ülkelerde az gelişmişliğe yol açtığını savunuyordu. •1960'lı yıllarda Türkiye'nin toplumsal yapısı tartışmalarında yer alan ve ilgi çekici tezleriyle dikkat çeken önemli isimlerden biri de kuşkusuz İdris Küçükömer'dir. Özellikle Batılılaşma: Düzenin Yabancılaşması kitabı, geleneksel Osmanlı düzeninde meydana gelen büyük dönüşümün anlaşılmasına ciddi katkılar getirmiştir. Tanzimat sonrası dönemde, Türkiye'de Batılılaşma olgusuna ve pratiklerine yönelttiği sistemli eleştiriler, Küçükömer'in mevcut tartışmalara ayrıksı katkısını oldukça değerli kılmaktadır. Küçükömer, Türkiye'de çok uzun bir tarihsel dönem boyunca Batılı anlamda kapitalist bir gelişmenin yaşanmadığını, bu nedenle yine Batılı anlamda sınıf mücadelelerinin görülmediğini vurguluyordu. •ATÜT-feodalizm tartışmalarının gerçek referans noktasını, Osmanlı'nın herhangi bir biçimde ne ATÜT ne de feodalite modeliyle anlaşılamayacağını savunan Baykan Sezer'in konuya ilişkin tezleri oluşturmaktadır. Baykan Sezer Osmanlı'nın üretim tarzı ekseninde ya da iktisadi bir çerçevede anlaşılamayacağına ilişkin kanıtlar ileri sürmüş ve Osmanlı'yı temelde, yerine getirdiği askerî ve siyasi görevleriyle tanımlamıştır. Doğu-Batı Ayrımından Doğu-Batı Çatışmasına •Türkiye'nin toplum yapısı tartışmalarında Baykan Sezer'in sosyoloji anlayışının özel bir yeri bulunmaktadır. Öncelikle "toplum yapısı" kavramına belirli bir kuşkuyla yaklaştığını belirtmeliyiz. Ona göre, toplumları salt kendi iç dinamikleriyle anlamak mümkün değildir; çünkü toplumlar kimlik ve özelliklerini tarih içinde ve toplumlar arası ilişkilerle kazanırlar. Bu nedenle toplumları diğer toplumlardan yalıtılmış bir şekilde incelemek mümkün olmamaktadır. Baykan Sezer'in sosyolojik araştırmaları her şeyden önce tarih içinde Türk toplumunun ve diğer toplumların hangi temel tarihsel dinamiklerin ürünü olduğuna, hangi dinamiklere dayandığına ilişkin sistematik ve bütünlüklü bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Toplumsal Yapıda Büyük Dönüşüm: Kamucu Toplumdan Birey-Merkezci Neoliberal Topluma •Son otuz yıllık dönemde Türkiye'nin toplumsal yapısında tarihsel bakımdan köklü bir değişme yaşanmaktadır. Doğan Ergun'un tam da bu büyük değişme süreçlerinin yaşandığı bir dönemde, 1990'lı yıllarda kaleme aldığı oldukça uyarıcı nitelikteki çalışmaları "yapısal değişim" in mahiyetini anlamak açısından önemlidir. Ergun, Türkiye'nin toplum yapısının, kökleri çok eski dönemlere uzanan kamucu bir kültüre ve ekonomiye dayalı olduğunu savunmaktadır. Bu görüş, ilk bakışta Sabahattin Bey'in Le Playci ekolünün tezinin bir tekrarı gibi görünüyorsa da, aslında liberal toplum anlayışı savunusunun tam zıddı bir nitelik taşır. Doğan Ergun, neoliberal politikaların bireysel arzuları kışkırtan doğasının ezici ve tahripkâr karakteri karşısında Türk toplumunun kendi kültürüne karşıt bir yöne sürüklendiği yolunda önemli tespit ve uyarılarda bulunmaktadır. Ergun'un özellikle Türk bireyi ve Türk kimliği konulu çalışmaları, son yıllarda Türkiye'nin yaşadığı geniş kapsamlı toplumsal değişim ve yurttaşların yaşadığı kimlik bunalımı konusunda ihmal edilmemesi gereken bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Osmanlı-Türk Toplumsal Yapısının Dönemsel Tarihsel Özellikleri: Başlıca Ayrım ve Sınıflamalar •Oldukça makro bir soyutlama çerçevesinde Osmanlı sistemini kendi içinde iki döneme ayırmak mümkündür. Dönemselleştirme noktasında tarihçi Ahmet Tabakoğlu'nun sınıflamaları akla yatkın gözükmektedir. Genellikle tarihçiler birinci dönemi klasik dönem (nizam-ı kadim) olarak nitelerler ve bu dönemin kendi içinde tutarlı, süreğen ve istikrarlı bir karakteri vardır. İkinci dönem ise yenileş

me dönemi (nizam-ı cedid) olarak anılır. Sosyologlar ise bu ikinci dönemi genellikle “Batılılaşma”, “Batılama”, “Batıcılılaşma”, “Çağdaşlaşma”, “Modernleşme” gibi kavramlarla ele alırlar. •Osmanlı Batıcılılaşmasının gerçek bir yansıması niteliğinde olan Tanzimat, imparatorluğun idari örgütlenmesini ve sosyal dokusunu köklü bir şekilde değiştirmeye yönelik güçlü bir harekettir. •Osmanlı'nın yenileşme girişimleri, XVIII. yüzyıl sonlarından Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 yılına kadar kesintisiz bir şekilde sürer. Her ne kadar Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri Batılılaşma hareketlerinin bir uzantısı olsa da Cumhuriyet Batılılaşması ayrıca ele alınmalıdır. •Osmanlı'nın Batılılaşma döneminin bazı özellikleri bulunmaktadır. Bunlar arasında en önemlisi siyaset değişikliğidir. Bu değişikliğe bağlı olarak öncelikle devlet yapısında, hukuk düzeyinde ve askerî yapıda gerçekleştirilen yeniliklerin asıl aktörü seçkin bürokrasi olmuştur. Toplumun tabanından, geniş köylü kesiminden gelen bir değişim talebi söz konusu olmamıştır. Devlet katında meydana gelen değişimin hızı ile toplum katındaki değişimin hızı eş seviyede değildir. Toplum katında meydana gelen değişimler daha yavaş, evrimsel bir niteliktedir. İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçişte, toplumun en büyük kesitlerini oluşturan köylülüğün yaşam ve geçim tarzında esaslı bir değişim -en azından 1950'li yıllara kadar- gözlenmemektedir. •Osmanlı sisteminin en önemli özelliği, devlet gücünün merkeziliğidir. Başka bir deyişle, devlet, sistemin temel kurucu unsurudur ve toplumsal yapının belirlenmesinde birincil derecede rol oynar. Toplum katında Batı örneğine benzer katı bir sınıflaşma görülmemesi de Osmanlı sisteminin ayırıcı bir niteliğidir. Bu açıdan Ömer Lütfi Barkan'ın Osmanlı'da servajın, tekrasinin, özerk bir ruhban sınıfın ve soya bağlı bir aristokrasinin bulunmadığına dikkat çekmesi anlamlıdır. •Osmanlı, toprak üzerinde aristokratik bir sınıfın doğuşunun koşullarını her fırsatta baltalamıştır. Aynı şekilde devletten özerk bir ruhban sınıf da gelişme olanağı bulamamıştır. Bu nedenle Osmanlı sistemini Batı feodalitesi ile özdeşleştiren yaklaşımlar bütünüyle geçersizdir. Osmanlı, Batı tipi bir feodalitenin koşullarından yoksun olduğu gibi, kapitalizmin doğuşunu hazırlayan en temel koşullardan da yoksundur. Osmanlı'da bir homo economicus örneği olarak tanımlayabileceğimiz girişimci ve özerk bir burjuva tipi ve ekonomik rasyonalite anlayışı mevcut değildir. •XIX. yüzyıl boyunca görülen çoğu temel yatırımlar, özellikle de askerî teknoloji ve savaş yatırımları, demir yolu inşası ve okullaşma gibi kamu yatırımları, fabrika tesisi vb. özel girişimler eliyle değil, devletçe finanse edilmek durumunda kalınmıştır. Bu yatırımlar devletin dış borçlanmasının görülmemiş oranda artmasına yol açmıştır. Dış borçlanma ihtiyacı özellikle XIX. yüzyılın sonlarında imparatorluğu ağır bir mali krizin eşiğine getirecektir. Düyun-u Umumiye örgütlenmesinin Osmanlı toplumsal yapısı üzerindeki çözüştürücü etkilerine önemle dikkat çekmek gerekir. Dış borçlanma, askerî harcamalar, dış ticaret ve yabancı sermaye yatırımları Osmanlı ekonomisinin kapitalist Avrupa sistemiyle bütünleşmesini beraberinde getirmiştir.

NEOLİBERALİZM VE KÜRESELLEŞME KOŞULLARINDA DEĞİŞEN TÜRKİYE

Türkiye tarımında ve kırsalda 1980 sonrası dönemde önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Bugün gelinen noktada köyün kentsel ekonomiye ve yaşam tarzına katılması sonucunda geleneksel üretim düzeninde ve beşerî ilişkiler sisteminde çözülme yaşanmaktadır. Tarımsal ve sanayi alanında küresel sistemle bütünleşme, sadece üretici çiftçilerin değil, KOBİ'lerin, yerli ekonominin ve yerli endüstrinin de tasfiye edilmesinin koşullarını yaratmıştır.

Modernleşme Kuramı, evrim çizgisi gereği Batı dışı toplumların da Batılı toplumların geçirdiği aşamaları geçireceği varsayımına dayanmaktadır. Toplumsal birimlerde meydana gelen değişimler, diğer kurumları da az ya da çok etkilemektedir. Bu bağlamda, Batı'da sanayi devrimiyle gerçekleşen büyük değişim, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni de yakından etkilemiştir. Osmanlı Döneminde Modernleşme III. Selim ve II. Mahmut dönemleri Türkiye'de modernleşme sürecini, yani Batıcılışmayı III. Selim Dönemi'ne kadar götürmek mümkündür. Osmanlı'da birçok alanda modernizasyonu hedefleyen sistem değişikliği Nizamı Cedit Hareketi ile başlatılmıştır. III. Selim Dönemi'ne başlatılan ve hâlen devam eden süreci, bir siyaset değişikliği, Batılı büyük güçlerle iş birliği yaparak devletin ayakta kalması için gerçekleştirilen bir politika olarak görmek mümkündür. III. Selim'in izinden giden ve Tanzimat Dönemi'ni hazırlayan II. Mahmut Dönemi'nde ise Batılılaşma yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde özellikle bürokrasi yeniden yapılandırılmış, yüksek eğitim kurumları açılmış, öğrenciler yurt dışına gönderilmiş ve yurt dışından hocalar getirilmiştir. Tanzimat Dönemi Modernleşmenin Cumhuriyet'e kadarki başlıca aşamalarını şöyle sıralamak mümkündür: Nizamı Cedit (Yeni Düzen), Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. ve II. Meşrutiyet dönemleri. Modernleşme bağlamında Nizamı Cedit yenileşme hareketleri sadece devleti yöneten en üst kesimle sınırlı iken, Tanzimat Dönemi'nde bürokrasiyi, Cumhuriyet Dönemi'nde halkın tümünü kapsamıştır. Yine Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı tebaası olan gayrimüslümler uluslaşma sürecine girmişler ve ardından da Osmanlı'dan ayrılma, bağımsız devletler kurma mücadelesi vermişlerdir. Modernleşme kavramı Osmanlı'dan günümüze farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Bu kelimeler arasında asrileşme, muasırlaşma, Batılılaşma, çağdaşlaşma bulunmaktadır. II. Abdülhamit Dönemi Genel kabullerin aksine modernleşme süreci II. Abdülhamit Dönemi'nde devam etmiştir. II. Abdülhamit, Batılılaşmayı, Batı'nın tekniğini, idari sistemini, özellikle askerî teşkilatını ve eğitim tekniklerini alma şeklinde uygulamıştır. Modernleşmenin daha sonraki tarihlerde yaygınlaşmasının II. Abdülhamit Dönemi'nde kurulan sultanîyelerin katkıları oldukça önemlidir. II. Meşrutiyet Dönemi II. Meşrutiyet Dönemi de Batılılaşma, modernleşme süreçleri açısından önemlidir. Cumhuriyet devrimlerinin altyapısının hazırlandığı II Meşrutiyet Dönemi'nde, kadın kısmen çalışma hayatına atılarak toplumsal yaşamda etkili olmaya başlamıştır. Yine II. Meşrutiyet Dönemi'nde çok partili siyasal sistem uygulamaya konulmuş, milliyetçiliğin güçlü bir akım olarak doğmuş ve millî ekonomi bilinci oluşmuştur. Cumhuriyet: Bir Modernleşme Projesi 1923-1938 Dönemi 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilir. Devletin siyasal yapısı, 1924 Anayasası ile çizilir ve ardından topluma rengini verecek olan sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuksal devrimlere geçilir. Cumhuriyet, Osmanlı'nın ikili yapılarından vazgeçerek her alanda devrimci bir modernleşme anlayışını uygulamaya koymuştur. Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinin, Kemalist devrimlerin en önemli ilkeleri; laiklik, halkçılık ve milliyetçiliktir. Kemalist Cumhuriyet 1930'lu yıllarda kentli, eğitilmiş ve modern birey yetiştirmek üzere çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Cumhuriyet rejimi, çok milliyetli yapıdan tek milletli bir yapıya, ümmetten millete, ümmetçilikten milliyetçiliğe, geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçiş olarak formüle edilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra da Türkiye modernleşme politikalarına devam etmiş, köyden kente göç, kent nüfusunun artması, tüketim alışkanlıklarının değişmesi, modernleşmenin içselleşmesini ve kitleler tarafından savunulmasını sağlamıştır. Türkiye'deki modernleşme süreci, kendi yapısına ait olmayan tarihsel ve toplumsal değerleri kopya eden bir yenileşme hareketi olarak da okunabilir. 1938-1950 Dönemi Türkiye, 1945 yılında uluslararası koşulların zorlaması ve içerideki zayıf muhalefetin talepleri doğrultusunda çok partili demokratik bir siyasal sisteme geçerek Batılı devletlerle ekonomik, siyasal ve askerî açılardan yakın iş birliğine girmiştir. Modernleşme kuramları özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlık kazanmış ve Batı dışı ülkelerin tümünün, Batı'yı izleyerek değişmesi gerektiği tezi öne çıkarılmıştır. Bu bağlamda modernleşme süreci, evrensel bir gelişme bilinci olarak yansıtılmıştır. 1950'li Yıllardan 1990'lara Modernleşme Politikaları 1950-1960 Dönemi Daha önce bürokratik uygulamalara dayanan modernleşme, DP'nin liberal politikaları ve toplumsal yapının hızla değişmeye başlaması ile özellikle 1950'li yıllarda kitleselleşmeye başlamıştır. Çok partili döneme geçilmesiyle birlikte, Batı tipi demokrasilerin bir özelliği olarak, 1950'li yıllarda halkın bazı talepleri kısmen dikkate alınmış ve ona göre siyasetler üretilmiştir. Yine aynı yıllarda tarıma traktörün girmesiyle birlikte köyden kente göç ve kentleşme başlamıştır. Türkiye'yi "Küçük Amerika" yapma sloganı ile yola çıkan, liberal ekonomi politikaları izleyeceğini vaat eden DP'nin iktidara gelmesiyle özellikle tarımsal üretim artmış ve

halkın gelir düzeyi yükselmiştir. 1950'li yıllarda modernleşmeyi hızlandıran bir başka gelişme ise yapılan kara yolları ile kentler arasındaki ticaretin ve sosyal ilişkilerin hızla gelişmesidir. 1960-1990 Dönemi 1960'lı yıllarda gerçekleşen yapısal değişimler, dayanıklı tüketim mallarının yaygınlaşması, kentleşme, gecekondulaşma, tüketim toplumu özelliklerinin yaygınlaşması gibi nedenler modernleşme göstergelerini daha görünür hâle getirmiştir. Kentleşme, sanayileşme, hizmet sektörünün gereğinden fazla büyümesi ülkenin sosyal yapısını, geleneklerini, yaşam tarzını, aile yapısını önemli boyutlarda etkilemiştir. Kentlerin ekonomi, sağlık, eğitim, kültür ve benzeri özellikleri kırsal kökenli nüfusu çekme konusunda etkili olmuştur. 12 Eylül Askerî Darbesi'nden sonra iktidara gelen Anavatan Partisi'nin uyguladığı liberal ekonomik politikalar da modernleşmenin tabana yayılmasında, tüketicilerin aradıkları her türlü malı, her şekilde bulmasında etkili olmuştur. 1980'li yıllar Türkiye'nin sınıfsal yapısını, görüntüsünü, tüketim alışkanlıklarını bir kez daha değiştirip genişletmiştir. Türk toplumunun tüketim toplumu hâline getirilmesi aynı zamanda modern bir toplum olduğu şeklinde kabul edilmesi anlamına gelmiştir. 1990'larda Soğuk Savaş Dönemi'nin bitmesi ile modernleşme kuramları kapsamında Batı dışı ülkelerin modernleştirilmesi de bir anlamda sona ermiş veya Batı dışı modernlikten söz edilmeye başlanmıştır. 1990'lı yıllarda modernleşme kuramları yerini postmodern kuramlarına bırakmıştır. Modernleşmenin merkezîyetçi, ulusalcı, bütünleştirici görüşlerinin yerine, yerel kültürel değerlerin, etnisitenin, mozaik toplum anlayışının savunulduğu görüşler almıştır.

SİYASET VE TOPLUMSAL YAPI

Toplumsal yapı, bir toplumu oluşturan bireyler, gruplar, kurumlar ve sosyal sınıflar arasındaki kalıcı, örgütlü ve düzenli ilişkiler bütünüdür. Bu yapı, sosyal hayatın nasıl organize edildiğini anlamaya imkân tanır. Toplumsal yapı kavramı sosyoloji literatüründe farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Emile Durkheim, toplumsal yapıyı bireylerin üzerinde yer alan ve bireysel davranışları yönlendiren toplumsal olgular bütünü olarak değerlendirirken; Max Weber, toplumsal yapıyı bireylerin anlam yükleyerek gerçekleştirdikleri toplumsal eylemler ve bu eylemler arasındaki ilişkiler üzerinden açıklamaktadır. Talcott Parsons, toplumsal yapıyı toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayan kurumlar ve rollerden oluşan bir sistem olarak ele alır. Anthony Giddens ise toplumsal yapının bireylerden bağımsız olmadığına dikkat çekerek yapı ile özne arasındaki karşılıklı ilişkiyi yapılaşma süreci çerçevesinde açıklar. Türkiye bağlamında Emre Kongar toplumsal yapıyı tarihsel ve yapısal özellikleriyle ele alırken, Şerif Mardin toplumsal yapı ile siyaset ve devlet arasındaki ilişkiyi merkez–çevre yaklaşımı üzerinden değerlendirmektedir. Bu yaklaşımlar birlikte ele alındığında toplumsal yapının, hem kurumsal düzeni hem de bireylerin toplumsal ilişkiler içindeki konumlarını belirleyen dinamik bir bütün olduğu görülmektedir. Bu bütünlük içinde siyaset, toplum adına bağlayıcı kararların alınması ve uygulanması sürecidir. Siyaset yalnızca iktidar mücadelesi değil, toplumsal düzenin kurulması ve değiştirilmesiyle ilgili bir alandır. Toplumsal yapı ile siyaset arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır; toplumsal yapı siyasetin sınırlarını ve imkânlarını belirlerken siyaset de toplumsal yapıyı şekillendirme gücüne sahiptir.

TÜRK TOPLUM YAPISINDA DEVLET MERKEZLİ SİYASET GELENEĞİ

Türkiye'de siyasal yapının temel özelliklerinden biri, siyasetin tarihsel olarak devlet merkezli bir karakter taşımasıdır. Toplumdan bağımsız ya da toplumun önünde konumlanan devlet anlayışı, siyaset alanının toplumsal taleplerden çok düzen kurma ve sürdürme ihtiyacı üzerinden şekillenmesine neden olmuştur. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte devlet ve siyasal iktidar, toplumsal alanın düzenlenmesinde merkezi bir rol üstlenmiştir. Eğitim, hukuk, ekonomi ve kültürel yaşam gibi alanlarda gerçekleştirilen düzenlemeler çoğu zaman siyasal kararlar yoluyla hayata geçirilmiştir. Bu durum, Türkiye'de toplumsal değişimin büyük ölçüde siyaset merkezli bir karakter taşımasına yol açmıştır. Siyasal kararlar yoluyla toplumsal kurumlar yeniden düzenlenebilmiş, toplumsal ilişkiler dönüştürülebilmiş ve yeni toplumsal yapılar oluşturulmuştur. Bu nedenle siyaset, Türkiye'de toplumsal değişimin hem nedeni hem de sonucu olarak değerlendirilmiştir.

TÜRK MODERNLEŞMESİ VE SİYASAL DÖNÜŞÜM

Modernlik, Batı'ya özgü bir tarihsel süreçtir ve modernleşme bu sürecin farklı coğrafyalara yayılması anlamına gelmektedir. Türk modernleşmesi, Batı'da olduğu gibi toplumsal ve kültürel dinamiklerin doğal bir ürünü olarak değil, Osmanlı'da XVIII. yüzyıldan itibaren devlet eliyle başlatılan bir yenileşme süreci olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle modernleşme, toplumsal taleplerden ziyade devletin askerî, idari ve siyasal yapısını güçlendirme ihtiyacının bir sonucu olmuştur. Osmanlı–Türk modernleşmesi, toplumu dönüştürmekten çok devleti yeniden düzenlemeye odaklanmış; modernleşme büyük ölçüde tepeden inmece, merkezîyetçi ve siyasal seçkinler tarafından yönlendirilmiştir. Tanzimat'tan Meşrutiyetlere ve Cumhuriyet'e uzanan süreçte modernleşme, siyasal alan üzerinden toplumsal alana yayılmıştır. Pozitivist düşünce, merkezîyetçilik ve rasyonelleşme modernleşmenin temel dayanakları arasında yer almıştır. Bu süreçte modernleşme, toplumsal bir dönüşümden çok, siyasal bir proje olarak şekillenmiştir.

TÜRK SİYASAL YAPISINI AÇIKLAYAN TEMEL YAKLAŞIMLAR

Türk siyasal yapısını açıklamaya yönelik yaklaşımlar, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan tarihsel süreklilik içinde şekillenen devlet merkezli modernleşme deneyimini esas almaktadır. Bu yaklaşımlar, siyasal yapının oluşumunu ve işleyişini modernleşmenin niteliği, devlet–toplum ilişkileri ve siyasal iktidarın toplumsal alan üzerindeki belirleyiciliği çerçevesinde ele almaktadır. Türkiye'de siyasal yapının Batı'daki örneklerden farklı bir seyir izlemesi, siyaset bilimi ve sosyoloji literatüründe özgün açıklama modellerinin geliştirilmesine yol açmıştır. Bu modeller, güçlü devlet geleneği, bürokratik yapı ve sınırlı toplumsal katılım gibi unsurlar üzerinden Türk siyasal yapısını anlamayı

amaçlamaktadır.

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE SİYASETİN TOPLUMSALLAŞMASI

Türkiye’de çok partili hayata geçiş, siyasal yapının yalnızca kurumsal bir dönüşümü değil, aynı zamanda siyasetin toplumsal alana açılmasını ifade eden tarihsel bir kırılmadır. Tek parti döneminde siyaset, büyük ölçüde devlet ve bürokratik elitler etrafında şekillenmiş, siyasal karar alma süreçleri toplumsal taleplere kapalı bir yapı sergilemiştir. Çok partili hayata geçişle birlikte siyasal alanın toplumsal tabanı genişlemiş, köylüler ve taşra merkezlerinde ortaya çıkan aktörler siyasal sürece dâhil olmuştur. Bu süreç, siyasetin toplumsallaşması açısından önemli bir eşik oluşturmuştur. Ancak askerî müdahaleler, siyasal alanın toplumsal genişlemesini sınırlayan kırılmalar yaratmıştır. 1980 sonrası dönemde kentleşme, eğitim düzeyinin yükselmesi ve iletişim araçlarının yaygınlaşması, siyasal taleplerin çeşitlenmesine yol açmıştır.

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE’SİNDE SİYASET VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Günümüz Türkiye’sinde siyaset ile toplumsal değişim arasındaki ilişki, tarihsel süreçler, kurumsal yapılar ve toplumsal dinamiklerin karşılıklı etkileşimi çerçevesinde ele alınmaktadır. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan modernleşme süreci boyunca siyasal yapı, merkezi kurumlar ve bürokratik mekanizmalar etrafında örgütlenmiş; toplumsal değişim büyük ölçüde bu siyasal ve idari çerçeve içinde şekillenmiştir. Devletin örgütlenme biçimi, hukuki düzenlemeler ve idari yapılar, toplumsal ilişkilerin sınırlarını ve yönelimlerini belirleyen temel unsurlar arasında yer almıştır. Zamanla nüfus artışı, iç ve dış göç hareketleri, kentleşme süreçleri ve ekonomik dönüşümler toplumsal yapıyı daha karmaşık bir görünüme kavuşturmuştur. Özellikle kentleşmenin hızlanması ve eğitim düzeyinin yükselmesi, toplumsal farklılaşmayı artırmış ve bireylerin siyasal süreçlerle kurduğu ilişki biçimlerinde çeşitlenmeye yol açmıştır. İletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, bilgiye erişim imkânlarını genişletmiş; toplumsal taleplerin daha hızlı dolaşıma girmesine ve siyasal katılım biçimlerinin çeşitlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler, siyasal kurumların toplumsal değişime uyum sağlama gereksinimini artırmış ve siyaset ile toplum arasındaki etkileşimi daha görünür hâle getirmiştir. Siyasal yapı ve toplumsal yapı arasındaki ilişki, bu bağlamda karşılıklı etkileşim ve uyum süreçleri çerçevesinde değerlendirilmekte; siyaset, toplumsal değişimin hem gerçekleştiği hem de yönlendirildiği bir alan olarak ele alınmaktadır.

GİRİŞ

1908 Devrimi ile Türkiye'de mutlakiyetçi yönetim biçimi sonlandırılarak yerine meşruti bir yönetim biçimi ikame edilmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi olarak da isimlendirilen bu yeni süreç, 1918 yılına kadar devam etmiştir. 1918'den itibaren Osmanlı toprakları işgal edilmiş, ardından Millî Mücadele başlamış ve başarıya ulaştırılarak Cumhuriyet ilan edilmiştir. II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Siyasal Düşünce Hareketleri 1908-1918 yıllarını kapsayan II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türkiye'de canlı bir siyasal düşünce atmosferi ortaya çıkmış; Osmanlı'nın kurtuluşu için çeşitli siyasal önerilerin olumlu ve olumsuz yanlarını tartışmaya açmıştır. Bu tartışmalar; Osmanlıcılık, Milliyetçilik (Türkçülük), İslamcılık, Liberalizm ve Sosyalizm gibi temel siyasal akımlar bağlamında gerçekleştirilmiştir. Osmanlıcılık Osmanlı devletinin egemen ideolojisi olarak Tanzimat Dönemi'nde etkili olmuş bir siyasal düşünce hareketidir. Amacı;

Müslüman, Hıristiyan, Musevî bileşenlerini Osmanlı vatandaşlığı kapsamında bir araya getirmektir. Abdülhamit Dönemi'nde etkinliğini yitiren Osmanlıcılık, 1908 Devrimi'nden sonra, kısa bir süre, yeniden canlılık kazanmıştır. Osmanlı'nın son dönem yöneticileri; İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük siyasal akımlarını yok saymamış; sonuna kadar bu siyasal ideolojileri birbirine alternatif olarak, bir arada sürdürmeye çalışmışlardır. Türkçülük-milliyetçilik Türkçülük-milliyetçilik özellikle Balkan Savaşları sırasında ortaya çıkan ve diğer siyasal Düşünce akımlarının önüne geçen, İttihatçı aydınların ve o dönem İttihat ve Terakki iktidarının resmî ideolojisidir. Bu siyasal ekole göre devleti kurtarmanın yolu; kozmopolit Osmanlı toplumundan, millîleşmiş-Türkleşmiş bir topluma dönüşmektir. Bunun için dinde, dilde, edebiyatta, hukukta, ekonomide, siyasete milliyetçi bir anlayışın topluma egemen kılınması zorunludur. İslamcılık İslamcılık, siyasal düşünce olarak Abdülhamit Dönemi'nde devletin resmi ideolojisi olmuştur. İslamcılık, dar anlamda Osmanlı, geniş anlamda dünya Müslümanlarını halifenin önderliğinde, dinsel-İslami değerlere ve İslam düşüncesi etrafında birleştirerek siyasal bir birlik oluşturmaktır. İslamcı düşünceyi savunanlar kendi aralarında ikiye ayrılır. Gelenekçi İslamcılar ve Modernist İslamcılar. II. Meşrutiyet Dönemi'nde milliyetçiliğin gerisine düşen İslamcılık, aynı dönemin güçlü siyasal-entelektüel düşünce hareketleri arasında yer alır. Liberalizm Toplumcu anlayış yerine bireyciliği, ekonomide devletçilik yerine serbest yatırıma esas alan liberalizm, 1910'lu yıllarda İttihatçı iktidarın milliyetçi ideolojisi karşısında muhalefetin burjuvazi sınıfını, bireysel özgürlüğü öne çıkardığı bir düşünce hareketidir. Toplumsal sorunların kaynağını kamucu yapıda gören liberallerin toplumun gelişmesi için öne sürdükleri çözüm önerileri; eğitimde, yönetimde, ekonomide ve her alanda bireyci zihniyeti egemen kılmaktır. Sol ve sosyalizm Sol ve sosyalist düşünce; emeği ile çalışan ve yaşayan kesimlerin daha iyi yaşam koşullarına kavuşması yönünde mücadele veren siyasal bir dünya görüşünü savunmaktadır. Sosyalist düşünce yanlıları, emekçilerin çalışma koşullarının düzeltilmesine yönelik sınıfsal mücadeleye esas salmaktadır. 1923-1960 Dönemi Siyasal Düşünce Hareketleri Milliyetçi Siyasal Düşünce Ortak duygulara, âdetlere, değerlere, normlara dayanan bir millet oluşturma ideolojisi olan milliyetçi düşünce, kültür birliğini esas alır. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Ömer Seyfettin, Hüseyinzade Ali Turan gibi yazarların önderliğinde, II. Meşrutiyet Dönemi'nde geliştirilen milliyetçilik düşüncesi, siyasal açıdan Cumhuriyet'in ilanından sonra yeniden yorumlanır. Cumhuriyet Dönemi'nin milliyetçiliği içe dönük ve barışçıdır. Milliyetçilik, Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda, farklı kültürel kimliklere sahip olan Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarını Türkleştirmeye dönük bir siyaset şeklini alır. Ancak tek bir milliyetçilik yoktur. Farklı dönemlerde farklı milliyetçilik yaklaşımları olduğu gibi aynı dönemde de değişik öncülerden hareket eden farklı milliyetçilik tanımları vardır. Bu bağlamda, 1923-1960 döneminde milliyetçi Düşünceyi iki ana gruba ayırarak incelemek mümkündür. Birinci grubu; laik, ulusalcı, modernist, pozitivist Kemalist milliyetçilik, ikinci grubu; muhafazakar milliyetçilik oluşturur. Liberalizm Bireyci zihniyetle ve serbest ekonomi anlayışını esas alan liberal düşünceyi 1923-1960 Dönemi'nde, kendi içinde üçe ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, ekonomide her türlü devlet müdahalesini en alt düzeye indirmeyi amaçlayan klasik liberal anlayıştır. İkincisi ekonomi de dahil olmak üzere yaşamın her alanında liberal düşünceye özgürlükçü anlamda izin veren anlayıştır. Üçüncüsü ise, milliyetçi ve devletçi liberalizmdir. Bu farklılıklara karşın Türkiye'de liberalizm denilince klasik liberalizm yaklaşımı anlaşılır. İslamcılık İslamcılık, 1923-1960 Dönemi'nin en zayıf siyasal ekollerinden biridir. Yasaklar nedeniyle Marksizm gibi hiç bir varlık gösterememiştir. İslamcı siyasal düşünce, Cumhuriyet tarihinde, özellikle 1950'den

sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. İslamcılık, 1950'li yıllarda özellikle tarikat ve cemaatlerin faaliyetleri çerçevesinde varlığını sürdürmüştür. Sosyalizm 1923'te sonra ve özellikle 1925 yılından itibaren sosyalist Düşünce Türkiye'de yasaklanmış, bu düşüncenin öndegelen isimleri yasa dışı ilan edilmiştir. Dolayısıyla 1923-1960 Dönemi'nde sol siyasal Düşünce Türkiye'de bir varlık gösterememiştir. Temel kavramları proletarya, sınıfbilinci, Tarihi maddecilik, enternasyonalizm olan sosyalist siyasal düşüncenin temelamacı, mevcut siyasal sistemi yıkararak sınıf egemenliğine dayalı Marksist-Leninist bir siyasal sistem kurmaktır. 1960-1990DönemiSiyasalDüşünce Hareketleri Sol ve sosyalist görüşler 1960'lıyıllardasiyasaldüşünce hareketleri içerisinde sol ve sosyalist Düşünce birbirinden oldukça farklı toplumsal-siyasal önerilerle öne çıkmıştır. Bunda, dünyada meydana gelen gelişmeler ve Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısındaki değişmeler etkili olmuştur. Türkiye'de 1960-1971 Dönemi'nde etkili olan sol ve sosyalist düşün hareketleri arasında Ortanın Solu, Yön-Devrim Grubu, Ortodoks Marksistler ve Milli Demokratik Devrimciler bulunmaktadır. Milliyetçilik Diğer Düşünce akımlarında olduğu gibi milliyetçiliği de kesin sınırlar kapsamında ve tek bir anlayış çerçevesinde tanımlamak mümkün değildir. Genel bir tanım içerisinde ara milliyetçiliklerden söz edilebilir. 1960'ların koşullarında muhafazakar milliyetçi çizgide bir ayrılma görülür. Aslında mütareke döneminden beri pozitivist, laik, modernist milliyetçilerle muhafazakar milliyetçiler arasında bir ayırım vardır.1960'larınortalarından itibaren milliyetçi siyasal hareketleri ulusalıcılar,Türkçüler ve muhafazakar milliyetçiler olmak üzere üç siyasal hareket şeklinde sınıflandırmakmümkündür. Liberalizm Türkiye, 1923-1930 arasında liberal ekonomik modeli uygulamasına ve 1950'den sonra liberal ekonomiden sıkçasöz edilmesine rağmen liberalizm, siyasal bir Düşünce olarak 1950'lere, hatta 1990'lara kadar kendisini güçlü bir şekilde ortaya koyan, savunan siyasal bir anlayış hâline gelememiştir. Bunun belki de temel nedeni, liberal teorilerin ve felsefenin Batı'dan aynen aktarılması, aktarılan görüşleri Türkiye koşullarına uyarlayan yaratıcı isimlerin çıkmaması ya da buna gerek duyulmamasıdır. 1990'lardan Günümüze Siyasal Düşünce Hareketleri 1989'dan itibaren sosyalist bloğun çökmeye başlamasıyla dünyadaki Soğuk Savaş, kapitalist-komünist çatışmasının bitmesi,milliyetçisöylemleri de zayıflatmıştır. SoğukSavaş Dönemi'nde gelişmekte olan ülkelerde komünizm korkusuna karşı çıkarılan milliyetçi ideolojiksöylem etkinliğini yitirmiştir. 1990'dan sonra liberal ve küresel söylemler düşün tahtına oturtulmuştur. 1990'larda sosyalist bloğun çökmesiyle yeni bir döneme, yeni bir yüzyılda girilmiştir. Bu yeni yüzyılda tek başınaBatıdünyasıveonun lideriABD egemendir. 1990 öncesi uygulanan tüm politikalar gözden geçirilerek yeni söylemler gündeme getirilmiş, yeni siyasetler üretilmiştir. Bu yeni siyasetler küreselleşme olarak ifade edilmiştir. Artık yeni bir dünya düzeni kurulmakta, Batı dışı toplumların Modernleşme dönemi sonlandırılmakta, bu ülkeler postmodern teorilerle yeniden yapılandırılmaya çalışılmaktadır. Batı dışı modernlik, çokkültürlülük, yerellik, sivilleşme gibik onularla yeni dönemin ideolojik söylemleri oluşturulmaktadır. Liberal yeni sağ Liberalizm, sosyalizmin yıkılışı ile 1990'dan sonra tek kutuplu küresel dünyanın egemen ve resmi deolojisi olur. Bu yanı ile liberalizm tüm siyasal ideolojileri etkilemekle kalmaz, onları kontrolü altına alır. 1990'dan günümüze liberal düşünce çerçevesinde öne çıkan kavram ve konuları şöyle sıralamak mümkündür: Çokkültürlülük, çokhukukluluk, İslamcılık, özel ve kamusal alan ayrımı,etnisite, melezleşme, mozaik yapılar, yerellik, tüketim, boş zamanlar, özgürlük, demokrasi, barış, hoşgörü, Batı dışı modernlik, postmodernite, sivil toplum. Devletin ekonomi, eğitim, sağlık gibi alanlardan çekilmesini,sendikaların siyasal etkinliğinin kırılmasını, büyüklü küçüklü tüm iktisadi kuruluşların özel sektöre devredilmesini ve önündeki tüm engellerin kaldırılmasını talep eden liberalizm, yaşam standartlarının iyileştirilmesi adına yürütülen sosyal yardım politikalarının yeniden gözden geçirilerek azaltılmasını, bu görevin sosyal yardım kuruluşlarına, geleneksel mekanizmalara ve aileye devredilmesini, onların etkinliğinin artırılmasını önerir. Ulusalçılık Bu dönemdeki ulusalıcıları ikiye ayırmak gerekir. Birincisi, 1990 öncesinde milliyetçi olarak tanınan, dinsel değerlere de milliyetçilik kadar önem veren ve yine milliyetçi çizgisini 1990'larda da benzer şekilde sürdüren eğilim. İkincisi ise,1990'lardaki küreselvepostmodern gelişmeler karşısında millî çıkarlar ve laiklik konusunda hassasiyet gösteren ve kendilerini ulusal sol olarak tanımlayanlaikeğilim. İslamcılık 1990'lara damgasını vuran iki siyasal düşün akımı vardır: Liberalizm ve İslamcılık. İslamcılık, II.Meşrutiyet'ten sonrailkdefabu kadar canlı ve donanımlı olarak gündeme gelmiştir. Postmodern teorilerin ortaya çıkmasıyla birlikte siyasal hareketler de ve özellikle İslamcı siyasal düşüncede büyük bir canlanma görülür. İslamcı düşünceyi temsil eden çevreler, 1990'lı yıllarda, ulusal devlet içerisinde çok hukuklu bir yapıyı savunurlar. Liberal yeni sol 1989'daSovyetlerBirliği'nin çökmeye başlaması, Türkiye'deki sol ve sosyalist düşünce çevrelerini yakından etkilemiştir. 1990'larda sol ve sosyalizm hızlı bir şekilde liberalleşmiştir. Yeni liberal sol; devletçiliği, milliyetçiliği, kaba materyalizmi, ampirizm-pozitivizm gibi konuları eleştirmekte, sosyalizmin özgürlükçü bir anlayışla, demokrasinin gerçek anlamı üzerinden gerçekleştirilmesigerektiği görüşünü öne çıkarmıştır. 1990 öncesinesınıfçıkarlarınıöneçıkarsosyalist anlayış, 90'lı yıllarda,yenisol ile birlikte kültürel farklılıkların ve hakların savunulmasını merkeze almıştır. Sonuç Türkiye'deki pek çok siyasal düşüncenin teorik temelleri dışarıdan aktarıldığı ve buna bağlı olarak şekillendiği için bazı düşün ekolleri, bazı dönemlerde öne çıkmış, bazı dönemlerde geri

plana düşmüştür.

DİN ve SİYASET

Din, bütün toplumlarda gözlenen bir “toplumsal” olgudur. Din, toplumun benimsediği bir inançlar ve ritüeller sisteminden oluşur. Din, doğası gereği toplumsal bir varlık olan insanın yaşamı üzerinde etkili olur. Bu etkisi yüzünden de kaçınılmaz olarak toplumsal olan diğer yapılarla etkileşime girer. Siyaset kurumu da bu toplumsal yapılardan birini oluşturur. Bu iki kurumun etkileşimi insanlık tarihi kadar eskidir ve aralarındaki ilişki bu tarihin önemli bir bölümünü oluşturur. Tarih yazımının başlamasından günümüze kadar geçen süre içerisinde elimizdeki bulgular özellikle toplumsal yaşamın ilk evrelerinde yönetim ile inanç arasında yoğun bir etkileşim olduğunu göstermektedir. İlk çağlardan bu yana inanç ve siyaset-yönetim kavramları birbirleriyle iç içe bir gelişim göstermiştir. Tanrı-krallardan günümüze doğru yaklaştıkça bu ilişki biraz daha zayıflasa da hâlâ pek çok toplumsal düzende önemli ölçüde etkileşim içerisindedir. Dinsel sistemlerin hem toplumsal yaşam içerisinde bireyler arasındaki etkisi, hem de siyasal meşruiyetin sağlanması amacıyla otorite tarafından önemsenmesi bu iki toplumsal yapı arasındaki ilişkinin iç içe geçmesine neden olmuştur. Bu yüzden neredeyse bütün toplumsal-siyasal düzenlerin ilk hâllerinin gelişimi içerisinde gerek din siyaset tarafından gerek siyaset din tarafından desteklenmiştir. İlk uygarlıklar ve siyasal modellerde siyasal otorite ya tanrılaştırılmış, ya da tanrının temsilcisi olarak algılanmıştır. Orta Çağ boyunca hemen tüm dünyada hükümdarlar Tanrı'nın iradesiyle, izniyle ve elbette onun adına iktidar etmişlerdir.

Din ve Siyaset Etkileşimi

Din kavramı, sıkça tartışılan toplumsal kavramlardan birini oluşturur. Din, bütün toplumlarda gözlenen yaygın bir olaydır. Din, sosyolojik anlamlar dünyasında “kutsal olan düşüncesiyle bağlantılı ve dayalı olan, inananların bir toplumsal-inançsal topluluk içerisinde birleştiren bir inançlar, semboller ve ritüeller kümesi” olarak tanımlanır. Unutulmaması gereken önemli noktalardan biri dinin tamamen toplumsal bir olgu olduğu gerçeğidir. Sosyolojik açıdan bir toplumsal grubun benimsediği, sadece bireysel olan bir inanç ve ritüel anlayışı din olarak tanımlanamaz. Öte yandan din kavramının mutlaka bir ‘Tanrı’ düşüncesiyle de ilişkili olması zorunlu değildir.

Din ile ilgili çalışmalarda gözlenen bir başka problem alanı ise dinin kaynağı ve doğuşu noktasına yönelmektir. Bu konuda genellikle iki tutumdan birisi benimsenmektedir;

Din, insan yaşamından ve gelişiminden bağımsız, doğüstü bir gerçekliktir.

Din, toplum yaşantısı ile birlikte ortaya çıkan ve toplum yaşantısı ile birlikte gelişen bir sosyal olaydır. Bu yaklaşımlardan birincisi benimsendiğinde konu doğal olarak sosyolojinin ilgi alanından çıkararak farklı bilgi alanlarının ilgisini çekmeye başlar. Din kavramına ikinci seçenek açısından yaklaşıldığında ise konu sosyolojinin ilgisini çekmeye başlar. Sosyoloji, din kavramını farklılıklarından öte, ortak yanlarını da gözeterek inceler.

Bu bağlamda konuya yaklaşıldığında, ne tür inanç modellerine dayanırsa dayansınlar bütün dinlerde ortak olan bazı özellikler var olduğunu gözlemlemek olasıdır. Bu ortak özellikler;

Bütün dinler kaynaklarını bir inanç sisteminden alırlar. Dinler, kendi içlerinde tutumlu ve uyumlu olan bir inanç sistemine sahiptirler.

Din olarak tanımlanan her inanç sisteminin kutsal saydığı varlıklar, olaylar ve eylemler söz konusudur. Her din, insanların kutsal olanla ilişkilerini belirleyen kurallar içerir.

Bütün dinlerde kutsal sayılan “yerler” ve “şeyler” söz konusudur. Her inanç sistemi içerisinde kutsallaştırılmış nesnelere ve yerlere, ibadethanelere ve kutsal alanlara bulunur.

Bütün dinler kalıplaşmış ritüellere sahiptir. Bu normatifleşmiş törenler ve uygulamalar sayesinde birliktelik ve ayrılmışlık vurgulanmış olur.

Hemen bütün toplumsal olgularda olduğu gibi genelde din-toplum, daha özelden din-siyaset ilişkisini doğru algılayabilmek için tarihsel süreçler hakkında kısa da olsa bilgi sahibi olmak gereklidir.

Unutulmaması gereken önemli noktalardan biri, sosyolojinin ilgi alanına giren hemen hemen bütün konuların tarihsel bir boyutu olduğu ve sadece “an”dan ibaret olmadığıdır. Bu bağlamda yaklaşıldığında, inanç sistemleri ile yönetim sistemleri arasında her zaman bir ilişkinin-etkileşimin olduğu kolayca gözlemlenebilir.

Siyasal bir organizasyon olarak devletin ortaya çıkışı konusunda da farklı görüşler söz konusudur. Eski çağlardan beri devletin kökeni konusu insan zihnini meşgul etmiştir. Pek çok düşünür devletin kökeni konusunda farklı kuramlar geliştirmiştir. Bu kuramların sayısı, düşünce dünyasında var olan eğilimler kadar sonsuzdur. Ancak bir kategorilendirmeye gidilirse, bu noktada ortaya konan kuramlar başlıca üç

grupta toplanabilir;

Devletin tanrısal bir yaratım olduğu ve devletin tanrının iradesinin bir göstergesi olduğundan yola çıkan yaklaşımlar,

Devletin insan iradesinin bir sonucu olduğu ve bir tür sözleşme sonucu olduğunu öne süren yaklaşımlar, Devletin oluşumunu süreçlerin ve kültürel etkileşimin doğal bir sonucu sayan yaklaşımlar.

Batı ve Doğu Toplumlarında Din-Siyaset İlişkisinin Farklılaşması

Bu gün dünyada en fazla etkili ve inanan sayısı en fazla olan büyük dinlerden ikisi hemen hemen aynı coğrafyada oluşmuştur. Hıristiyanlık ve İslamiyet, Orta Doğu kökenli dinlerdir. Aynı coğrafyada biçimlenen daha eski bir inanç sistemi ise Museviliktir. Ancak Musevilik, inanan sayısının sınırlılığı nedeniyle Hıristiyanlık ve İslamiyet'ten farklılaşır. Diğer büyük inanç sistemleri ise Hindistan'da doğmuş ve uzak doğuda yayılmış olan Budizm ve Brahmanizm inanışlarıdır

İslam tarihi, siyaset din ilişkisinin sayısız örneğini içerir. Batı kültüründe olduğu gibi, İslam dünyasında da din ve siyaset iç içedir. Aradaki en temel farklılık ise, İslam düşüncesinde Hıristiyanlık anlayışında olduğu gibi kurumsal bir yapının, kilise ve din adamları sınıfının ve tanrı adına karar verme yetkisini kullanan bir "Papa"nın olmamasıdır

Türkiye'de Din Ve Siyaset Etkileşimi

Tüm toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da din ve siyaset-yönetim ilişkileri iç içe geçmiştir. Bu süreci incelemek tarih içerisinde uzun bir yolculuğa çıkmayı gerektirir. Tarih kitapları Türklerin siyasal yapılanma içerisinde ilk kez Karahanlı Devleti döneminde İslamiyet'i kabul ettiğini bildirirler. Elbette bireysel ve ya grup olarak daha önce İslamiyet'i seçen Türkler söz konusudur. Türklerin İslamiyet'i kabul edişi, birdenbire gerçekleşen bir olay değil, zaman içerisinde ilerleyen bir süreç olarak gerçekleşmiştir. Bu süreç içerisinde Türklerle Müslümanlar arasında zaman zaman savaş, ticaret ya da kültür alış verişi gibi farklı ilişki türleri söz konusu olmuştur. Türklerin İslamlaşması uzun zaman almış bir süreç olarak gerçekleşmiştir. Bütün bu zaman dilimi içerisinde Türkler, İslamiyet'le gelen yeni yaklaşımlarla kendi gelenekleri arasında paralellikler kurmaya çalışmışlardır. Örneğin hükümdarın kutsal sayılması eski Türk geleneğinin bir parçasıdır. Aynı geleneğin uzantısını Türk toplumlarında İslam sonrasında da hanedanı kutsamak biçiminde görmek olasıdır Osmanlı Devleti'nin deyim yerindeyse resmî mezhebi Hanefilik olmuştur. Osmanlı mahkemelerinde kadılar bu mezhebin fıkıh anlayışına göre karar vermişlerdir. Medreselerde hâkim olan anlayış da Hanefilik üzerinedir. Zaten Hanefilik, Karahanlı Devleti'nden beri bütün Müslüman Türk devletlerinin benimsediği İslam mezhebidir. Bu benimsemede, Hanefi anlayışının hukuk yorumlamasında icma (uzlaşma, ittifak etme) anlayışını önemsemesinin etkisi vardır. Hanefilik, İslam mezhepleri içerisinde toplumsal meselelerde en hoş görülü ve esnek olan yorumlamaya sahip mezhep olarak gösterilir. Türk devletlerinin Hanefiliği tercih etmelerinde, bu hoşgörü ve esneklik anlayışını kullanan hükümdarların kendi politika anlayışlarında ve iktidarlarında olabildiğince özgür hareket etme isteklerinin de etkisinin olduğu düşünülebilir

Osmanlı Devleti'nin son döneminde dinsel söylem geleneksel bir inanç sistemi ve muhalefet söylemi olmaktan çıkarak bir siyasal hareket olmaya doğru evrilmiştir. Osmanlı Batılılaşmasının toplumsal boyutunda hem yeni hem de geleneksel kurumların yan yana varlığını sürdürmesine olanak sağlanması da bu durumu güçlendirmiştir. Bu sayede toplumda ister istemez ikili bir yapı oluşmuştur. Bu ikiliğin bir tarafında batı tarzı eğitim kurumlarını ve toplum-siyaset düzenini benimseyen yenilikçiler, diğer tarafını ise geleneksel düzenin devamını sağlamak isteyen ve sorunların çözümü için geçmişin uygulamalarının canlandırılması gerektiğini öne süren gelenekçiler oluşturmaktadır. İkinci yaklaşımı benimseyenler, kısa bir zaman sonra, bir anlamda kendi yaklaşımlarına da ters düşecek bir şekilde geleneksel din anlayışından sıyrılarak yeni ve siyasi bir dinsel söylem belirleyeceklerdir; siyasal-ideolojik İslam. Bu yeni yorumlama, artık İslamiyet'i sadece bir din ya da geleneksel yorum biçiminden ayırarak bir kitle ideolojisine dönüştürmüştür. Bazen Batının zorlamaları bazen de Osmanlı yönetiminin kendi isteminin bir sonucu olarak ortaya çıkan yenilikler ve değişimler sonucunda bir grup Osmanlı aydını modernleşmenin meydan okumasına karşı koymak amacı ve endişesiyle sığınacak bir alternatif arayışına girmiştir. Aradıkları alternatifi ise İslam dinini bir ideolojiye dönüştürerek bulmayı denemişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda fiilî olarak ortadan kalkmasının bir sonucudur. Cumhuriyet, ilk bakışta Osmanlı mirasının bir tür reddi olarak görülebilir. Ancak unutulmamalıdır ki Cumhuriyetin hem kurucu kadroları, hem vatandaşları ve hem de elinde bulundurduğu ekonomik, kültürel ve siyasal durum tamamen Osmanlı Devleti'nin son döneminin mirasıdır.

Cumhuriyet açısından devletin meşruiyetinin kaynağı halk egemenliği ilkesidir. Yüzyıllardan beri süre gelen devlet-din eşleşmesi Cumhuriyet Dönemi'nde değiştirilmiştir. Bu nedenle yeni kurulan Cumhuriyet yönetimi idarecileri için laiklik, yani siyasetin dinden, dinin de siyasetten uzak durması ilkesi büyük önem kazanmıştır. Yine aynı nedenden dolayıdır ki, Cumhuriyet yönetiminin devlet ve toplum düzeni üzerindeki ilk büyük değişiklikleri, bir anlamda devrimleri, doğrudan laiklik ilkesi ile ilgilidir. Unutulmamalıdır ki, son yıllarında, Osmanlı Devleti'nde de düzenin her hangi bir unsurunun

değişmesine karşı olanlar sürekli olarak din adına muhalefet etmişlerdir. Bu karşı çıkışların ideolojik zemini her zaman din üzerinden gerçekleştirilmiştir. Öyle ki, toplumsal düzlemde İslam diniyle ilişkili olmayan gelenekten ya da çıkar çatışmalarından kaynaklanan durumlar bile dinselmiş gibi gösterilerek savunulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, laiklik, aslında Cumhuriyet öncesinde, Osmanlı Devleti'nin düşünce dünyası içerisinde tartışılmaya başlayan bir kavramdır. Osmanlı Devleti'nde, Batılaşmanın ve devleti kurtarabilmenin zorunluluklarından biri olarak değerlendirilmiş ve kendisine zihinlerde yer bulabilmiştir. Sonuçta laiklik bu deneyimlerden gelişerek yeni cumhuriyetin temel ilkelerinden biri hâline gelmiştir.

Yıllar boyunca siyasi karakterler dinsel söylemlerin arkasına saklanmışlardır. Toplumun büyük kesiminin dinsel bilgilerini geleneğe bağlı olarak öğrenmesi ve bu öğrenme sürecinin de kulaktan duyma olması din üzerinden yapılan siyaseti kolaylaştırmıştır. Batı toplumlarında kurumsal bir organizasyon olarak kilise din üzerinde mutlak bir otoriteye sahipken İslam dünyasında bu tür bir yapılanmanın söz konusu olmadığı da unutulmamalıdır. Bu durumda İslam toplumlarının çoğunda din ile siyaset bir biriyle özdeş olarak varlığını sürdürmüştür. Pek çok durumda devlete, yani siyasete karşı çıkmak dini karşı çıkmak olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan bu durumun bir başka tezahürü de iktidara muhalefeti dinsel söylem üzerinden kurgulamaktır. Her iki durumda da din, bir şekilde siyasal yaşam üzerinde etkili bir söylem aracı olarak kullanılır. Siyaset, akılcı toplumsal çıkarlar yerine değerler üzerinden yapıldığı sürece dinsel söylemin siyasal yaşam içerisindeki istismarı sona erecek gibi görünmemektedir. Oysaki dinsel söylemler üzerinden siyaset, hâkim olan dinsel inanç dışındaki dinlere inanalar bir tarafa, aynı dinsel inanç içerisinde olsalar bile farklı yorumlamaları benimsemiş toplumsal kesimler üzerinde birleştirici değil dışlayıcı ve ayırıcı bir etki yapacaktır.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON DÖNEMLERİNDEKİ EKONOMİK YAPI VE GELİŞMELER

16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Devleti hemen her alanda; sanayi, bilim, sanat, teknoloji alanlarında ya Batı'nın seviyesinde ya da üzerindeydi. 18. ve 19. yüzyıllarda ise Batı Avrupa Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirerek (Başlangıcı, 1765'te James Watt'ın buhar makinasının sanayide kol gücünün yerine kullanılması kabul edilmektedir) birçok alanda makinalı üretime (kitle üretimi- yığınla üretim) geçmiştir. İşte Osmanlı İmparatorluğu'nun Sanayi Devrimi'ndeki gelişmeleri özümseyip üretime yansıtamamasına bağlı olarak ekonomik çöküşü gerçekleşmiştir. Sanayideki gelişmelerin gerisinde kalan İmparatorluk tam bir tarım toplumu olmuştur. Nüfusun yaklaşık %80-85'i tarımla uğraşmaktaydı. Toplam hasılanın %55-65 gibi bir bölümü tarım sektöründen sağlanmaktaydı. Yabancıların ilgi duydukları sektörler ise ulaştırma, bankacılık ve ticarete yönelikti. Çünkü bu alanlarda menfaatlerini maksimum yapmaktaydılar. 1854 yılına gelindiğinde ise İmparatorluk Kırım Savaşı'nı finanse etmek için ilk dış borçlanmasını İngiltere'den gerçekleştirmiştir. İlk borçlanmadan sonra sürekli borçlanmak zorunda kalan İmparatorluk, iç alacaklılar olan Galata Bankerleri ve Osmanlı Bankası ile 10 Teşrinisani (Kasım) 1879'da ile "Rüsum-u Sitte İdaresi"ni dış alacaklılar ile de 20 Kanunievvel (Aralık) 1881'de Muharrem Kararnamesi ile "Düyun-u Umumiye İdaresi"ni (Genel Borçlar İdaresi) kurmak zorunda kalmıştır. Bu idarelerin kurulma koşullarında, tuz ve tütün tekeli, pul resmi, mükirat (alkollü içecekler) resmi, balık avı resmi ve bazı illerin öşüründen oluşan belli başlı devlet gelirlerinin, borçlara karşılık alacaklılara bırakılması kabul edilmiştir. Ekonomik ve diğer gelişmelere bağlı olarak yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi varlık olarak önemli bir miras değil, aksine 84,6 milyon TL borç yükü devraldığı görülmektedir. Osmanlı'dan kalan bu borç mirasının, ancak ilk borcun alındığı 1854 tarihinden 100 yıl sonra 1954 yılında son taksiti ödenmiştir.

CUMHURİYET DÖNEMİNDEKİ EKONOMİK YAPI VE GELİŞMELER

Cumhuriyetin kurulduktan sonra ise temel dönemler itibarıyla şu gelişmelerin görüldüğü anlaşılmaktadır. 1923-1930 Dönemi 1923-1930 arasında "özel sektör öncülüğünde liberal iktisadi kalkınma politikası" uygulanmış, özellikle Osmanlı Dönemi'nden devralınan kötü iktisadi miras ve ülkenin I. Dünya Savaşı, Balkan Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi savaşlardan çıkmasına bağlı olumsuzluklar (sermaye ve müteşebbis yetersizliği, teknoloji yetersizliği vb.) nedeniyle önemli başarı sağlanamamıştır. 1930-1938 Dönemi 1930-1938 arasında ise Cumhuriyet Dönemi Türkiye ekonomisinin en önemli atılım yılları yaşanmıştır. "Devlet öncülüğünde kalkınma modeli"nin uygulandığı bu yıllarda çok önemli iktisadi başarılar yakalanmıştır. Özellikle, biri 1934-1938 arasında kapsayan diğeri 1938 sonrası için planlı sanayi sektörü için iki tane beş yıllık sanayi planı hazırlığı yapılmıştır. Birincisi başarıyla uygulanmış, ancak II. Dünya Savaşı hazırlıkları dolayısıyla ikinci beş yıllık sanayi planı yerine "savunma planı" geliştirilmiştir. 1938-1950 Dönemi 1938-1950 döneminde, Devletçi ekonomi politikalarının yürürlükte olduğu ve II. Dünya Savaşı'nı kapsayan yıllarda (1939-1945) hükümet savaşa girmemekle beraber sanayileşme programını büyük ölçüde durdurmuştur. Çünkü savaş, savunma harcamalarını artırmıştır. Bunun yanında 900.000 kişi askere alınmış normal bütçe gelirleriyle harcamalar finanse edilemediği için Merkez Bankası kaynaklarına daha sık başvurulmuş fiyatlar bu sebeple 1945 yılında 1938'e göre %400 oranında artmıştır. Ayrıca 1942 yılında çıkarılan "varlık vergisi" uygulaması da bu dönemin önemli uygulamalarından biri olmuştur. 1950-1960 Dönemi 1950-1960 arasında tekrar liberal ya da serbest piyasa ekonomisi uygulamaları ön plana çıkarılmış ancak, özellikle 1954'ten sonra çeşitli iktisadi sorunlar yaşanmış ve Türkiye 1958 yılında bugünkü anlamda ilk ciddi ekonomik krizini yaşamıştır. Bu döneme "Menderes Dönemi" de denmektedir. 1960-1980 Dönemi 1960-1980 arasında Planlı Kalkınma Dönemi uygulamaları ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde Türkiye ekonomisinin işleyişi hazırlanan "beş yıllık kalkınma planları" ile yürütülmeye çalışılmıştır. Ancak, kalkınma planlarında öngörülen hedeflere çok fazla ulaşılamamıştır. 1980 Sonrası Dönem 1980'den sonra tekrar serbest piyasa ekonomisi uygulamaları ön plana çıkarılarak günümüze kadar uygulanmıştır. 1980'li yıllarda uygulanan iktisat politikasının literatürdeki ismine "arz yanlı (yönlü) iktisat politikaları" denmektedir. 1980-1991 arasında Turgut Özal tarafından uygulanan bu politikalar "serbest piyasa ekonomisi ve liberal ekonomik politikalar" olarak adlandırılmaktadır. 1990-2002 arasında ise Türkiye ekonomisinde koalisyon iktidarlarının uyguladığı karma ekonomik politikalar görülmüş ve ekonomi de ciddi krizler ve dalgalanmalar yaşanmıştır. Bunlara bağlı 1994, 2000 ve 2001

yıllarında ciddi iktisadi sorunlar yaşanmıştır. Genel olarak 1980 öncesi Türkiye'de uygulanan kalkınma ya da sanayileşme politikalarına "ithal ikameci kalkınma ya da sanayileşme politikası" , 1980'den sonra uygulananlara ise "ihracata dayalı kalkınma ya da sanayileşme politikası" denmektedir. 2002 sonrası dönem "Ak Parti Dönemi" olarak adlandırılabilir. Bu dönemde, Türkiye Cumhuriyeti bir taraftan Avrupa Birliğine tam üye olmak için politika ve düzenlemeler yaparken, diğer taraftan da Kafkasya, Orta Doğu ve Akdeniz'de nüfuz alanı oluşturmak ve öncü roller oynamak istemektedir. Eğer 2002-2007 arasında yakalanan ortalama %7'lik büyüme hızı yakalanabilirse, Türkiye ekonomisinin amaçlanan tüm hedefleri gerçekleştirebileceği bir güce kavuşacağını söylemek olasıdır. Ancak, 2016 yılındaki hain darbe girişimi ve dış dünyadan gelen Türkiye'ye yönelik olumsuz baskılara da bağlı olarak son yıllardaki iktisadi büyüme hızı yavaşlamış, işsizlik, enflasyon ve döviz kuru dalgalanmaları artmıştır.

TÜRKİYE'DE GÜNCEL EKONOMİK YAPI VE GELİŞMELER

Güncel ekonomik gelişmeler olarak cari açık, iktisadi büyüme, enflasyon, işsizlik, terör ve ekonomi, Avrupa Birliği'ne üyelik süreci değerlendirilmektedir. Cari Açık Cari Denge= Mal Dengesi (dış ticaret dengesi)+Hizmetler Dengesi+Yatırım Gelirleri Dengesi+Cari Transferler şeklindedir. Cari açık, çok basit tanımlamayla, ülkeye giren dövizle çıkan döviz arasındaki farktır. Türkiye'de cari açığı oluşturan en büyük etken de dış ticaret açığıdır. Cari açığın uzun zamandan beri yüksek olmasının ana sebebi, 1950'den günümüze kadar ithalatın ihracattan hep yüksek olmasıdır. Ancak son yıllarda cari açığa gittikçe azalan bir süreç yaşanmaktadır. İktisadi Büyüme Türkiye ekonomisinde 2000 ve 2001 sonrası dönemde yaşanan büyüme rakamlarının memnuniyet verici olduğu söylenebilir. 2002-2007 yılları arasında Türkiye ekonomisi ortalama %7'lik bir yıllık büyümeyi yakalamıştır. Bu durum, yabancı yatırımcıların dikkatlerini Türkiye'ye yöneltmiştir. Çünkü yabancı yatırımcı için çok önemli kıstaslardan birisi, sürdürülebilir yüksek ekonomik büyümedir. Enflasyon Türkiye ekonomisindeki yüksek enflasyon, düşük büyüme oranı mutlaka değiştirilmelidir. Enflasyonun %5 gibi bir seviyeye çekilmesi ve ortalama %7'lik bir büyümenin başarılabilmesi, Türkiye'ye önemli iktisadi avantajlar sağlayacaktır. İşsizlik Büyüme ve enflasyon sorunlarına ilaveten, %10'un üzerinde seyreden bir işsizlik oranı Türkiye ekonomisinin en önemli çıkmazlarından biridir. Türkiye bazı yıllar hızlı bir şekilde büyümesine rağmen, aynı hızda istihdam büyümesini sağlayamamıştır. Bunun temel sebepleri olarak; kayıt dışı ekonominin yüksekliğinin (%40-60 arası) kayıt altındaki ekonomide etkin düzenlemelerin yapılmasını engelleyici etkisi, yüksek sosyal güvenlik katkıları, yüksek vergiler gibi sebepler ön plana çıkmaktadır. Terör ve Ekonomi Türkiye'de 35-40 yıldır yaşanan terör faaliyeti, ekonomik istikrarı olumsuz etkilemektedir. Ekonomiyi olumsuz etkileyen zararlı bir faaliyet olan terör olgusu, iki yönlü etkide bulunur. Ülke içinde, kamu harcamalarında verimsiz bir artışa sebep olarak yatırımların yapılmasına engel olur. Ülke dışında da güven zedelenmesine yol açarak yabancı sermaye girişini engeller veya mevcutların kaçmasına yol açar. Türkiye'nin, terörün başladığı yıl olarak kabul edilen 1984 yılından 2019 yılına kadar yaklaşık 700 milyar dolar harcadığı tahmin edilmektedir. Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci Türkiye'nin kısa ve uzun dönemde Avrupa Birliği'ne tam üye olarak alınması zor görünmektedir. Çünkü Avrupa Birliği'nin Türkiye'den istekleri kabul edilemez ve uygulanamaz türden olabilmektedir. Örneğin, Ege'de Yunanistan'ın istekleri veya Ermenistan'ın Türkiye'ye yönelik iddiaları doğrultusunda AB tarafından politika ve uygulamalar geliştirilebilmektedir. Günümüzün Türkiye toplumu bir taraftan Avrupa Birliği'ne tam üye olmak için politika ve düzenlemeler yaparken, diğer taraftan da Kafkasya, Orta Doğu ve Akdenizde nüfuz alanı oluşturmak ve öncü roller oynamak istemektedir.

DEMOGRAFI

Etimolojik olarak demografi , Antik Yunanca'da 'halk' anlamına gelen demos ile 'yazı, kayıt' anlamına gelen graphe kelimelerinin birleşiminden oluşur ve halkın kayda geçirilmesi anlamına gelir. Terim ilk kez Belçikalı istatistikçi Achille Guillard tarafından 1855 tarihli Beşeri İstatistik veya Karşılaştırmalı Demografinin Unsurları (Éléments de Statistique Humaine Ou Démographie Comparée) adlı kitapta kullanılır. Ancak terim icat edilmeden çok önce John Graunt tarafından 1662 tarihinde yayımlanan Ölüm Oranları Üzerine Doğal ve Siyasi Gözlemler (Natural and political observations upon the bills of mortality) adlı eser, demografi alanında yayımlanmış ilk çalışma olarak kabul edilir. Demografinin temel veri kaynakları arasında nüfus sayımları, yaşam istatistikleri ve örneklem araştırmaları yer alır. Demografinin temel ilgi alanları ise doğum, ölüm, nüfus hareketleri ve nüfus artışıdır. Yöntemsel açıdan bakıldığında ise demografi, daha çok ampirik ve istatistiksel (nicel) bir nitelik taşır. Demografinin odağında değişim yer alır. Bu bağlamda demografi nüfusların nasıl ve neden değiştiğini inceleyen bir disiplindir. Demografi, disiplinler arası bir alan olarak sosyoloji, ekonomi, istatistik, coğrafya, beşeri ekoloji, biyoloji, tıp ve son olarak genetik ile ilişkilidir. Formel, sosyal ve tarihsel olmak üzere üç tür demografiden söz etmek mümkündür.

NÜFUS DÜŞÜNCESİNİN TARİHSEL VE FELSEFİ KÖKENLERİ

Din ve Nüfus

Tevrat'ta nüfusun arttırılması için İsrailoğullarının kızlarını ve oğullarını evlendirmesi ve nüfuslarını azaltmamaları konusunda Tanrı tarafından uyarıldıkları ifade edilir. Nüfusla ilişkili olarak Hıristiyanlığın kutsal kitabı İncil, Tevrat ile farklılaşır ve üreme ile çoğalma konularına vurgu yapan herhangi bir tema içermez. bunun nedeni yakın bir zaman içinde gerçekleşeceği düşünülen kıyamet beklentisidir. Ancak bu kıyamet beklentisi gerçekleşmediğinde kilise, Tevrat'ta yer alan ataerkil aile yapısına geri dönmüş ve bunu çilecilikle birleştirerek hazzı minimize, doğurganlığı ise maksimize eden bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. Hem Kur'an'da hem de sünnetin yazıya dökülmüş hali hadislerde nüfus artışını olumlayan ifadeler mevcuttur.

Antik Yunan ve Roma Düşüncesinde Nüfus

Nüfusla ilişkili olarak Antik Yunan filozofları ideal devletin hayatta kalabilmesi için sabit ya da optimal bir görüş sunarken, Roma'nın devlet adam ve düşünürleri imparatorluğun askeri ve ekonomik genişlemesini desteklemek üzere nüfus artışını teşvik eden politik fikirler ve uygulamalar ortaya koymuşlardır.

İktisadi Düşünce ve Nüfus

Merkantilizm

Nüfus açısından ise merkantilizm, kalabalık bir nüfustan yanadır. Kalabalık nüfus, ucuz ve bol iş gücü anlamına gelmektedir.

Klasik İktisat Teorisi

Adam Smith ve Thomas R. Malthus bu teorinin temsilcileri arasında yer alan İngiliz düşünürleridir. Milletlerin Zenginliği (1776) adlı eserinde Smith, nüfusu bir sorun olarak değil, ekonomik büyümenin bir sonucu olarak görür. Malthus ise Nüfus İlkesi (1798) adlı eseriyle Smith'in iyimser nüfus yaklaşımına karşı çıkar. Malthus nüfusun sürekli olarak denetim altında tutulması gerektiğini ifade eder.

Sosyolojik Düşünce Ve Nüfus

1920'ler ve 1930'larda sosyolojik boyutlu nüfus incelemeleri, o dönem Batı toplumlarında görünür hale gelmiş olan doğum oranlarındaki genel düşüşe odaklanmıştır. Yapılan ampirik çalışmalar doğum oranlarındaki düşüşün biyolojik bir rahatsızlık olarak kısırlıktan değil, gönüllü doğum sınırlamasından kaynaklandığını ortaya koymuştur. Söz konusu dönem çalışmaları nüfus konusunda demografik geçiş kuramının da geliştirilmesini sağlamıştır. Bu kurama göre premodern toplumlarda doğum ve ölüm oranları yüksektir. Modernleşme ile birlikte kamu sağlığı önlemlerinin devreye girmesiyle salgın hastalıklar denetim altına alınmış ve ölüm oranları azalarak yaşam düzeyleri yükselmiştir. Ancak okuryazarlık, kentleşme ve sanayileşmenin etkisiyle doğum kontrolü yoluyla aile büyüklüğü azalmış, doğum oranları düşmüş ve sonuç olarak nüfus artış hızı gerilemiştir.

TÜRKİYE'NİN DEMOGRAFİK YAPISI

Türkiye'nin Nüfus Politikaları

Devletlerin bilinçli olarak nüfus yapılarının nitelik, nicelik ve dağılımını etkileyecek kararlar ve

uygulamalar bütününe nüfus politikası adı verilir. Nüfus politikaları üç farklı şekilde uygulanabilir. Bunlar nüfus artışını yükseltmeyi amaçlayan pronatalist politikalar; nüfus artışını durdurmayı amaçlayan antinatalist politikalar ve sadece nüfusun niteliğini geliştirmeyi amaçlayan politikalar. Türkiye’de uygulanan nüfus politikalarını ise üç tarihi döneme ayırmak mümkündür. Bunlar 1923-1963 dönemi (pronatalist nüfus politikaları), 1964-2013 dönemi (antinatalist nüfus politikaları) ve 2014 ve sonrası dönem (pronatalist politikalar dönüşü) dir.

1923-1963 dönemi: pronatalist nüfus politikaları

Osmanlı İmparatorluğu’nun, 1911 yılından 1922 yılına kadar sürdürdüğü kesintisiz on yıllık savaş döneminde erkek nüfusun çoğunluğu kaybedilmiş ve savaş sonrası dönemde ise trahom, sıtma, verem, çiçek, difteri, kızıl ve frengi gibi bulaşıcı hastalıkların yaygınlığı sağlık insan gücünün yetersizliği, alt yapı eksikliğinden kaynaklan kötü yaşam koşulları ve devam edegelen yüksek bebek ve genel ölüm oranları gibi sorunlar yeni devletin acilen çözüm bulmak zorunda olduğu meseleler haline gelmiştir. Bu bağlamda 1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda ‘hayat ve vücut bütünlüğü hakkı’ gerekçe gösterilerek ilaç ve alet kullanılarak çocuk düşürmek yasaklanmıştır. 1929 tarih ve 1525 sayılı Şase ve Köprüler Kanunu ile beşten fazla çocuğu olan aileler yol vergisinden muaf tutulmuşlardır. 1930 yılında 6 ve daha fazla çocuklu ailelere madalya ve para ödülü verilmiştir. 1938 tarih ve 3453 sayılı yasa kapsamında asgari evlilik yaşı erkekler için 17, kadınlar için ise 15’e düşürülmüştür. 1931 tarih ve 1771 sayılı Mübadele ve Tefviz İşlerinin Kafi Tasfiyesi Hakkında Kanun kapsamında hazineye ait arazilerin dağıtımında çocuk sayısı fazla olan ailelere öncelik tanınmıştır. 1931 tarihli İktisadi Buhran Vergisi ve 1932 tarihli Muvazene Vergisi Kanunu hazırlanırken çok çocuklu aileler muaf tutulmuştur. 1944 yılında kamu çalışanlarına çocuk yardımı verilmesine yönelik düzenleme yapılmıştır. 1949 yılında çocuk sayısı ile orantılı bir şekilde gelir vergisi muafiyeti getirilmiştir. 1949 yılında kamusal söylemde bekarlık zammı olarak anılan Vergi Kanunu’nun 90. Maddesi ile belirli bir yaşa kadar evlenmeyenlerin daha fazla vergi ödemeleri sağlanmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde dönemin nüfusu arttırmaya yönelik politika uygulamaları başarılı olmuş ve 1945 yılından sonra ortaya çıkan nüfus patlaması, Türkiye nüfusunun artış hızını %2,5 dolaylarına çıkarmıştır.

1964-2013 dönemi: antinatalist nüfus politikaları

Nüfusu arttırmaya yönelik politikaların başarılı olması, buna karşılık ekonomik büyümenin istenilen düzeye erişememesi ve genç kuşaklara istihdam olanaklarının sağlanamaması nüfus politikası sorununu güncelleştirmiştir. Öyle ki 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve 1963-1967 dönemini kapsayan I.Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda nüfus artış hızı ilk defa bir sorun olarak ele alınmıştır. Bu durum nüfusu arttırmaya yönelik pronatalist politikaların terk edilerek yerine nüfus artışını durdurmaya yönelik antinatalist politikaların benimsenmesine yol açmıştır. 1965 tarih ve 557 sayılı Nüfus Planlanması Hakkında Kanun ile kaldırılmıştır. Bunların yanı sıra evlenme yaşı, kadın ve erkek için en az 18’e çıkarılmıştır. 1965’te Sağlık Bakanlığı bünyesinde Nüfus Planlaması Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 1968-1972 dönemini içeren II.Beş Yıllık Kalkınma Planında nüfus planlaması yerine ilk kez aile planlaması kavramı kullanılmıştır. Bu bağlamda söz konusu kalkınma planında ailenin gücünü aşan sayıda çocuk sahibi olmak istemeyen ve bunu sağlayamayanlara bilgi verilmesi ve ilaç yardımıyla bulunulması kararlaştırılmıştır. 1980 darbesi sonrası iki çocuk sahibi olmanın ideal olduğu belirtilmiştir. Kadının eğitim düzeyinin doğurganlık hızını etkilemesinden dolayı 1997’de sekiz yıllık zorunlu eğitime geçilmiştir. 1998 yılında Kadın Sağlığı ve Aile Planlaması Ulusal Faaliyet Planı hazırlanarak uygulamaya konulmuştur.

Bu dönemin antinatalist planlamacı nüfus politikaları sonucunda doğurganlık hızı (kadın başına çocuk) 2,1’e kadar düşürülmüştür. Ancak 2013 yılına gelindiğinde bu politikanın olumsuzluğu ortaya çıkmış ve nüfusun yaşlanmaya başladığı görülmüştür.

2014 ve sonrası dönem: pronatalist politikalar dönüşü

Bir önceki dönemin antinatalist nüfus politikaları Türkiye’de nüfusun yaşlanma eğilimine girmesine neden olmuş ve bu durumun engellenmesi için nüfus politikalarının yeniden pronatalist bir niteliğe dönüşmesini sağlamıştır. Pronatalist nüfus politikalarının yasal zeminde somut olarak uygulanmaya konulması 2014-2018 yılları için hazırlanan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı ile başlamıştır. Söz konusu kalkınma planında tasarlanmış yirmi beş programdan biri olarak Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı ile de aile kurumunun çeşitli nedenlerle zayıflamaya başladığı vurgulanmıştır. Söz konusu program dahilinde kadınların aile ile çalışma hayatı arasındaki dengelerini kurabilmeleri için bir dizi önlem alınması planlanmıştır. Bu bağlamda doğum nedeniyle ücretsiz izinde geçen sürelerin derece, kademe ilerlemesinde değerlendirilmesinin ve analık izni sonrası ilk çocuk için 2 ay, ikinci çocuk için 4 ay, üç ve üzeri çocuklar için 6 ay olmak üzere yarı zamanlı çalışma izninin sağlanacağı; babaya, eşinin doğum yapması halinde 5 gün ve her bir anneye doğum yaptığı anda, devletin bir hediyesi olarak ilk çocukta 300 TL, ikinci çocukta 400 TL, üçüncü çocuk içinse 600 TL verileceği ve kreş ve gündüz bakım evlerinin yaygınlaştırılacağı belirtilmiştir.

TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİNDE KENTLEŞME

Toplumsal değişim, yalnızca ekonomik, kültürel ve siyasal yapılarda meydana gelen dönüşümlerle sınırlı değildir; aynı zamanda bu dönüşümlerin gerçekleştiği mekânlar üzerinden somutlaşmaktadır. Mekân, toplumsal ilişkilerin varoluş biçimlerinden biri olarak kolektif bir nitelik taşır ve toplumun değerlerini, yaşam biçimlerini ve kültürel örüntülerini yansıtır. Bu bağlamda kır ve kent, farklı toplumsal ilişki ağlarına ve yaşam tarzlarına karşılık gelen temel mekânsal örgütlenme biçimleri olarak ortaya çıkar. Kentleşme süreci, mekânın toplumsal işlevini dönüştürerek üretim, tüketim, kültürel etkileşim ve siyasal katılımın yoğunlaştığı yeni bir toplumsal düzen yaratır. Kentlerin tarihsel gelişimi, artı ürünün ortaya çıkması, ticaretin canlanması ve Sanayi Devrimi gibi süreçlerle hız kazanmış; klasik sosyoloji kuramları bu dönüşümü sınıf ilişkileri, işbölümü, dayanışma ve rasyonalizasyon eksenlerinde ele almıştır. Türkiye’de kentleşme ise Batı toplumlarından farklı bir seyir izlemiş; hızlı göç, plansız büyüme ve mekânsal eşitsizlikler kentsel yapının belirleyici unsurları hâline gelmiştir.

TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE MEKÂN İLİŞKİSİ

Mekân, toplumsal ilişkilerin kolektif bir yansıması olarak toplumun değerlerini, yaşam biçimlerini ve kültürünü görünür kılar. Toplumsal değişim süreci, mekânsal örgütlenme biçimleriyle birlikte ilerler ve bu nedenle mekândan bağımsız ele alınamaz. Kırsal alanlar, yüz yüze ilişkilerin, geleneksel dayanışma biçimlerinin ve durağan bir toplumsal hayatın hâkim olduğu; “biz duygusu”nun ön planda bulunduğu yerleşim alanlarıdır. Bu alanlar daha izole, kapalı ve kendi kendine yeten bir yapıya sahiptir. Kırsal mekânda kadercilik anlayışı güçlüdür ve empati duygusu genelleşmiş bir biçimde gelişmez. Tarımsal üretimin iklim, kuraklık, hastalık ve doğal afet gibi insan denetiminin sınırlı olduğu etkenlere bağlı olması, bireyin denetim algısını zayıflatır. Bu durum, olayların bireysel çaba yerine kader, nasip ve takdir gibi kavramlarla anlamlandırılmasına yol açar. Kentlerde ise işbölümü, uzmanlaşma ve ikincil ilişkiler belirginleşir; farklı yaşam biçimlerinin bir arada bulunmasıyla birlikte “ben duygusu” öne çıkar.

KENTLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE MEKÂNSAL DEĞİŞİM

Kentlerin kökeni, yerleşik hayata geçişle birlikte ortaya çıkan tarımsal üretime ve artı ürünün oluşumuna dayanır. Artı ürün, nüfusun tamamının üretimle uğraşmasını gereksiz kılmış; tarım dışı faaliyetlerin gelişmesi kentlerin ortaya çıkışını mümkün kılmıştır. İlk kentler, üretim fazlasının depolandığı, yönetsel faaliyetlerin örgütlendiği ve toplumsal değişimin yoğunlaştığı merkezler olarak şekillenmiştir. Orta Çağ boyunca kentler, ticaret yolları üzerinde konumlanan pazar merkezleri olarak gelişmiş; ticaretin canlanması kentsel büyümenin temel dinamiği olmuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte fabrikaların kurulması ve iş gücünün kentlerde toplanması, kentlerin tarihsel gelişiminde köklü bir dönüşüm yaratmıştır. Bu süreçte geleneksel toplumsal yapılar çözülmüş; üretim, istihdam ve toplumsal ilişkiler kent merkezlerinde yoğunlaşmıştır. Modern dönemde kentler, ticaret ve üretimin yanı sıra sağlık, kültür, eğitim ve politika gibi alanların da merkezi hâline gelmiş; ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler kent yaşamını daha karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya büründürmüştür.

KLASİK SOSYOLOJİDE KENT

Klasik sosyoloji, kent olgusunu üretim ilişkileri ve işbölümü temelinde ele alır. Marx ve Engels, kenti sınıf mücadelesinin yoğunlaştığı bir mekân olarak değerlendirir; sermaye birikiminin kentlerde toplanmasıyla birlikte burjuvazi ve proletarya arasındaki karşıtlık görünür hâle gelir. Kent, üretimin yaygınlaştığı ve sınıf bilincinin olduğu bir alan niteliği taşır. Durkheim, toplumsal yapıyı mekanik ve organik dayanışma ayrımı üzerinden açıklar; işbölümünün artmasıyla birlikte organik dayanışmanın belirleyici olduğu modern toplumlarda kentler, uzmanlaşmış parçalardan oluşan yerleşme merkezleri olarak ortaya çıkar. İşbölümündeki artışın temel belirleyicisi manevi (ahlaki) yoğunluktur ve ahlaki yoğunluğun yükselmesi mekânsal olarak kentleşme biçiminde somutlaşır. Weber ise ideal tip yöntemiyle kenti ekonomik ve siyasal işlevlere sahip bir örgütlenme olarak tanımlar. Ticaretin sürekliliği, pazar yeri olma niteliği ve özerk yönetsel yapı, kentin temel özellikleri arasında yer alır. Rasyonalizasyon süreçleri kent mekânında yoğunlaşır ve modern toplumsal düzenin oluşumunda belirleyici bir rol oynar.

TÜRKİYE’DE KENTLEŞMENİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Türkiye’de kentleşme süreci, Batı toplumlarında izlenen tarihsel çizgiden belirgin biçimde ayrılan özgün bir seyir izlemiştir. Batı’da sanayileşme süreci uzun bir tarihsel evrim sonucunda kentleşmeyi tetiklerken, Türkiye’de sanayileşme çoğu zaman kentleşmeyle eş zamanlı olarak ya da kentleşmeden sonra gerçekleşmiştir. Bu durum, kentlerin sanayi ve istihdam kapasitesiyle uyumlu biçimde büyüyememesine, buna karşılık nüfusun hızlı ve yoğun biçimde kent mekânında yığılmasına yol açmıştır. Kentleşmenin sanayileşmeden önce ya da sanayileşmeye paralel olarak gerçekleşmesi, kentsel büyümeyi planlı ve aşamalı bir dönüşümden ziyade, çoğu zaman denetimsiz ve düzensiz bir süreç hâline getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de kentleşme, üretim ilişkilerinin dönüşümüne dayanan yapısal bir süreçten çok, nüfus hareketlerinin mekânda yoğunlaşması biçiminde gelişmiştir. Özellikle 1950’li yıllardan itibaren hız kazanan kırdan kente göç hareketleri, Türkiye’de kentleşmenin temel dinamiklerinden biri hâline gelmiştir. Tarımda makineleşmenin yaygınlaşması, miras yoluyla tarım arazilerinin parçalanması, kırsal alanda işsizlik ve gelir yetersizliği gibi etkenler, geniş kırsal nüfus kitlelerini kentlere yöneltmiştir. Ancak bu göç hareketleri, kentlerin fiziksel, ekonomik ve toplumsal altyapı kapasitesinin çok üzerinde gerçekleşmiş; konut üretimi, istihdam olanakları ve kamusal hizmetler artan nüfus karşısında yetersiz kalmıştır. Bu durum, özellikle büyük kentlerin çevresinde gecekondu alanlarının hızla yayılmasına ve kentsel mekânın plansız biçimde genişlemesine neden olmuştur. Gecekondu olgusu, bir yandan barınma sorununa geçici çözümler üretirken, diğer yandan kent mekânında düzensiz yapılaşmayı ve altyapı sorunlarını kalıcı hâle getirmiştir. Bu hızlı ve kontrolsüz kentleşme süreci, kentlerin sosyal sınıflara göre ayrışmasını da derinleştirmiştir. Farklı gelir grupları, kent içinde farklı mekânlarda yoğunlaşmaya başlamış; düşük gelirli gruplar kentin çeperlerinde, altyapı ve hizmetlerden yoksun alanlarda yaşamlarını sürdürürken, orta ve üst gelir grupları daha donanımlı ve merkezi bölgelerde konumlanmıştır. Böylece kent mekânı, toplumsal eşitsizliklerin yalnızca yansıtıldığı değil, aynı zamanda yeniden üretildiği bir alan niteliği kazanmıştır. Mekânsal ayrışma, eğitim, sağlık, ulaşım ve istihdam olanaklarına erişimdeki farklılıkları derinleştirerek toplumsal tabakalaşmayı daha görünür hâle getirmiştir.

TOPLUMSAL YAPININ VE KÜLTÜRÜN GÖRÜNÜMLERİNDEN AİLE TARİHSEL OLARAK TÜRKİYE'DE AİLE

Tarihsel olarak Türkiye'de aile yapısı üzerinde çalışma yapanların en çok başvurduğu üç-dört temel kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki İlber Ortaylı'nın Osmanlı Toplumunda Aile (1985; 2009) adlı çalışmasıdır. İkincisi ise Alan Duben ve onun 19. ve 20. yüzyılda Osmanlı –Türk Ailesi ve Hane Yapısı'dır (1985). Üçüncüsü ise Niyazi Berkes (1942) ve onun Bazı Ankara Köylerinde Toplumsal Yapı Araştırması'dır. Dördüncüsü Behice Boran (1941; 1945)'ın Manisa çevresinde yaptığı toplumsal yapı araştırmasıdır. Ayrıca İbrahim Yasa (1953)'nın Hasanoğlan Köyü araştırması da önemli bir kaynaktır. Ortaylı (1985) "Osmanlı Ailesi" denilmesinin pek doğru olmayacağı düşüncesinden hareketle "Osmanlı Toplumunda Aile" kavramlaştırmasını tercih eder. O dönemdeki tüm diğer toplumlarda olduğu gibi Osmanlı'da aile, temel ekonomik üretim birimidir ve ataerklî geniş aile en yaygın ya da hâkim aile biçimidir. Bu aile tipi üç kuşaktan oluşur ve erkek kardeşler ve onların yakın akrabaları birlikte yaşarlar. Osmanlı kentlerindeki mahalleler ya da ikamet edilen bölgeler sadece ekonomik olarak değil, dinsel hatlarla da ayrışma içindeydi. Müslüman olmayan mahalleler kentin varoşlarında görece daha küçük yerleşim yerlerinde yine geniş aile formunda kendilerine özgü gelenekleri içinde yaşarlardı. Müslüman erkeklerin Müslüman olmayan kadınlarla evlilikleri kabul edilebilir olsa da farklı dinlere sahip aileler genelde kendi dinlerinden ve mezheplerinden evlilikler yaparlardı. Ortaylı (1985), çok eşliliğin sanıldığı aksine Osmanlı'da yaygın bir evlilik biçimi olmadığını belirtir. Para ve mal ödemek zorunda kalınması yüzünden de boşanmalara da sık rastlanılmamaktadır (Schweigger'den akt. Ortaylı, 1985). Kadın geleneksel aile yapısının önemli bir üyesidir. Ancak toplumdaki ve ailedeki sosyal statüsü, üretimde sahip olduğu oranda yüksek değildir. Buna rağmen kadının statüsü çocuk sahibi oldukça ve yaşlandıkça yükselmektedir. Kaldı ki erkekler de üretim sürecinde bağımsız karar alma yetkisine sahip değillerdir. Kadınlar önce kendi ana-baba ailesine bağımlı iken daha sonra evlilik yoluyla girdikleri aileye bağımlı hâle gelirler. Bu yüzden geleneksel toplumda kadının hiçbir zaman tamamen özgür olduğu söylenemez. Kadının bir aileden diğerine geçişinde "başlık" ya da "kalın" adı verilen bir para ödenir ve bu ödeme sanıldığı gibi sadece Osmanlı –İslam toplumlarına özgü bir uygulama değildir. Öte yandan bu paranın evlilikte kadına verilmek üzere babaya verilmesi kuralına gerçek yaşamda fazla uyulmadığı ve kadının ailesi tarafından bir iş gücü kaybı telafisi olarak başlık parasına el konulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer bir ifade ile eski adetlerin sosyoekonomik koşulların zorlamasıyla bozulması ve yeniden düzenlenmesi söz konusudur. **KÜLTÜREL ANTROPOLOJİK AÇIDAN TÜRKİYE'DE AİLE**

Aile konusunun çok disiplinli bir inceleme alanı olması yüzünden bu alt bölümde Türkiye'de adet ve geleneklere göre farklılaşan aile ve evlilik çeşitlerini sosyolog ve antropologların sınıflamalarına dayanarak ortaya koymak hedeflenmiştir. Başlık Nedenleri ve İşlevleri Başlık parası genelde peşin ödenirse de nadiren taksitle bağlandığına da rastlanılmaktadır. Başlığın işlevleri olarak şunlar sıralanabilir: □ Evlilikte istikrarın sağlanması, □ Mevcut tabakalanma sisteminin korunması, □ Çok eşliliğin engellenmesi, □ Ailenin ekonomik sıkıntılı dönemlerinde katkı yapması, □ Kadına güvence sağlamasıdır. Başlık kuşkusuz her gelir grubu için kolaylıkla ödenebilir miktarlarda değildir ve bu durumda da başlık parasının ödenememesi söz konusu olabilmektedir. Aşağıda yer alan durumlar başlık parasının ödenememesi nedeni ile ortaya çıkabilen sorunlara örnek olarak verilebilir: □ Kız kaçırma, □ Cinayetler ve kan davaları, □ Evlenememe ve dolayısıyla geç yaşlara kadar bekâr kalma, □ Erkeğin para kazanmak için köyden göç etmesi, □ Kadının alınıp satılan bir mala dönüşmesi ve dolayısıyla statüsünün düşmesi, □ Görücü usulü evlenmeler, □ Geniş ailenin parçalanması Evlilik Tipleri Anadolu'da halkın başlık parasından kaçınmak için bulduğu çözümlerden en önemlisi yakın akraba evlilikleridir. Akraba Evlilikleri Dünyanın başka bölgeleri kadar Anadolu'da da yaygın olarak gözlenen yakın akraba evlilikleri şöyledir. • Paralel kuzen evliliği (aynı cinsten kardeş çocuklarının örneğin amca oğlu/amca kızı veya teyze oğlu/ teyze kızı arasındaki evlilik), • Çapraz kuzen evliliği (ayrı cinsten kardeşlerin çocuklarının örneğin dayı oğlu/kızı ile hala oğlu/ kızı arasındaki evlilik), • Diğer akraba evlilikleri. Diğer akrabalarla evliliklerin başında şunlar gelmektedir: • Sorarat (Baldızla evlenme. Erkeğin eşi öldüğünde karısının bekâr kız kardeşiyle evlenmesidir. Nadir durumlarda başlık ödenebilmektedir.) • Levirat (Kayınbiraderle evlenme, eşi ölen dul kadının, eşinin bekâr erkek kardeşiyle evlenmesidir. Amcanın çocuklara en iyi baba olacağı düşüncesi de bu evliliklerde gözetilen bir konudur.) Değişim Usulü Aile Kuruluşu (Berdel ve Taygeldi Evliliği) Evlilik konusundaki engelleri

aşmak, diğer bir ifade ile yine başlık ödemedi kurtulmak amacıyla Anadolu’da gözlenen diğer bir evlilik biçimi de Berdel’dir. Doğu Anadolu’da Alikan göçebe aşireti üzerinde çalışan İsmail Beşikçi (1969) bu evlilik biçimin erkeklerin başlık ödemedi kız kardeşlerini değiştirme esasında gerçekleştiğini anlatır. Aile Tipleri Türkiye’de aile yapısı incelendiğinde çeşitli aile sınıflamaları olduğu gözlenmektedir. Bunlar güç ve otorite dağılımı, ailenin yaşadığı yer, soyun ifade biçimi başta olmak üzere çeşitli ölçütlere göre yapılmaktadır. Güç ve Otorite Esasına Göre Aile Tipleri Antropologlara göre tüm dünyada avcı-toplayıcı dönemde otorite, önce kadının elinde iken daha sonra toprağa yerleşme ile erkeğe geçmiştir (Sayın, 1990). Bu yüzden tarihsel olarak güç tipleri esasında aile türleri şunlardır: Anaerkil aile, Babaerkl aile, Eşitlikçi aile. Yerleşme Esasına Göre Aile Tipleri Erdentuğ (1990) yeni evlenen çiftlerin nerede ikamet edeceği esasında beş tip aile bulunduğuna işaret eder. Bunlar sırasıyla şöyledir: Baba yanı yerleşme (patrilocality), Ana yanı yerleşme (matrilocality), Ayrı yerleşme (neolocality), İki taraflı yerleşme, Dayı yanına yerleşme. Soyun İzlenmesindeki Esaslara Göre Aile Tipleri Erdentuğ (1990) soyun izlenmesinde esas olarak üç kural sayar. Bunlar sırasıyla şunlardır: Baba soyunun izlenmesi (patrilineal), Ana soyunun izlenmesi (matrilineal), Soyun iki taraf birlikte izlenmesi (bilateral). Büyüklük Esasında Aile Tipleri Büyüklük konusu da aile incelemelerinde önemlidir. Nitekim Gökçe (2007/2011) aileyi önce ikiye ayırarak inceler: Büyük aile ve küçük aile. Büyük aile de kendi içinde; Kök aile, Birleşik aile, Geniş aile. Kentlerde daha yaygın olan küçük ailenin de; Çekirdek aile, Parçalanmış aile, Tamamlanmamış aile gibi çeşitleri bulunur.

AİLE YAPISINDA DEĞİŞMELER

Türkiye’de aile kurumu da diğer temel toplumsal kurumlar gibi değişip dönüşmekte, önceki kavramlaştırmalar yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden eklenmiş bir tarzda ortaya çıkan melez yapıları anlatmada bazı yeni kavramlaştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunların başında kentsel kesimde daha fazla gözlenen “çekirdek aileler konfederasyonu” ile kırsal kesimdeki geniş ailelerin uğradığı dönüşümü ifade etmede kullanılan “değişikliğe uğramış geniş aile” kavramı gelmektedir. Türkiye’de aile yapısı ile ilgili yapılan son araştırmalarda ailedeki değişimlerin; a) güçlü, b) zayıf yönler açısından değerlendirildiği gözlenmektedir (TAYA, 2011). Bunlar kuşkusuz nesnel olduğu kadar öznel bazı yönler içerdiklerinden dikkatle ele alınmalıdır. Güçlü ya da Olumlu Değerlendirmeler: Tek ve uzun ömürlü evliliklere karşı boşanmaların oransal olarak daha düşük olması; resmî nikahın yüksek olması ve dolayısıyla kadın ve çocukların haklarının hukuksal güvence altına alınması; karar verme süreçlerine kadının katılımında artış; çocuğun cinsiyetindeki tercihlerde erkek lehine olan tutum ve değerlerin, “fark etmez” şekline dönüşme eğilimi ve son olarak ekonomik bazı göstergelerde örneğin, dayanıklı tüketim malları sahipliği ve oturlan konutun mülkiyetinde gözlenen artışlar. Zayıf ya da Olumsuz Değerlendirmeler: Çocuk gelinler probleminin yanı sıra kadınlarda ilk evlenme yaşının küçüklüğü, dağılmış aile oranının yüksekliği; görücü usulü evlenmelerin yüksekliği, başlık parasının sürmesi; akraba evliliklerinin tercihi dolayısıyla içine kapanma ve engelli çocuğa sahip olma riski; ailenin birlikte yaptığı sosyal faaliyetlerin azlığı; toplumsal cinsiyet rollerinde kadınların fazla yük altında olması; gençlerin daha az çocuk istemeleri; oturlan konutlardaki kalite düşüklüğü ve akrabalar arası dayanışmanın azalmasına bağlı olarak bankalara artan borçlar. Bu son iki değerlendirmenin modernleşme bağlamında değerlendirilmesi mümkündür. Çünkü değişen gereksinimler doğrultusunda ilişkiler ve talepler de yeniden gözden geçirilmektedir. Sonuç olarak, Türkiye’de aile yapısı sosyal, kültürel ve ekonomik göstergeler açısından değişmektedir. Ancak, bölgeler ve kentler arasında önemli farklılıklar olduğunu bilmek gerekmektedir. Örneğin, Batı Anadolu ile Güney Doğu Anadolu’da değişim aynı hızda gerçekleşmemektedir.

TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL YAPI VE EĞİTİM

Toplumsal yapıyı etkileyen önemli kurumlardan biri olan eğitim, bireyin yaşamını düzenleyen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim kavramı, en geniş biçimde sosyalleşme ile aynı anlamda kullanılmakta ve bireyin yaşam süreci boyunca her zaman için onun varlığını etkileyen bir alan olarak düşünülmektedir. Her toplumda eğitime yaklaşım ve eğitimde var olduğu kabul edilen sorunlar farklılık gösterebilmektedir. Toplumların gelişim düzeylerinin farklı olması ve her toplumun kendi yaşam süreci içinde farklı deneyimlere sahip olması eğitim sistemleri arasında farklılıklar ortaya koymuştur. Bununla birlikte bu farklılıklara karşın toplumlar ve eğitim sistemleri arasında belirli kriterler kullanılarak karşılaştırma yapmaya ya da genellemelere gitmeye engel yoktur. Eğitim toplumda hâkim olan değerleri ve düşünce alışkanlıklarını anlamayı sağlayan bir öğrenme sürecidir. Bu süreç yüksek düzeyde örgütlenmiş bir sosyal olaydır. Eğitim, her toplumda farklı toplumsal özelliklere göre farklı biçimlerde değişiklik gösteren bir yaşam tarzıdır. Bu farklılıklar toplumsal sınıflara ve bu sınıfların sahip oldukları alt kültüre göre değiştiği gibi, bireylerin içinde bulunduğu yaş grubuna, cinsiyetine, dinî inancına, etnik ve mesleki özelliklerine göre de değişiklik gösteren bir yaşam biçimidir.

TOPLUMSAL YAPI KAVRAMI Toplumsal yapı, sosyoloji biliminin ana kavram ve konularından biridir. Bu önemine rağmen sosyal yapı, bugüne kadar açıklıkla kullanılabilir bir duruma getirilememiştir. Kavramı ilk kullananlardan birisi H. Spencer'dır. Spencer, toplumun yapısı demekle neyi kastettiğini açıklığa kavuşturmak için, kendi biyolojik benzetmelerinin aşırı derecede etkisinde kalmıştır. Durkheim da bu kavramı açıklığa kavuşturamamıştır. Ayrıca antropologların çabaları da, pek başarılı olamamıştır. Kavram sosyoloji tarihinde hep tartışılmış ancak bugün bile sınırları ve mahiyeti üzerinde tam bir anlaşmaya varılamamıştır. Kavramla ilgili olarak sosyologlar arasında farklı görüşler bulunmakla beraber, aşağı yukarı ortak bazı noktalarda birleşilmektedir. Radcliffe-Brown, toplumsal yapıyı sosyal ilişkiler ağının temel şekli, G. Gurvitch toplumsal fenomenler arasındaki bir dinamizm şeklinde görürken, Bottomore ise, temel kurumların ve grupların bir bütünü ve bileşimi şeklinde tanımlamaktadır. Toplumsal dinamizm ya da toplumsal yapı, kendisini oluşturan parçaların kendi aralarındaki özel etkileşim şekillerine göre belirir. Bu etkileşimi idare eden normlar, ilkeler muayyen süreçlere yol açar, ama hepsi topyekûn bir bütün teşkil ederler. Sonuç olarak toplumsal yapı, kendisini oluşturan parçaların birtakım düzen, etkileşim ve süreçler içerisinde bir araya gelmelerinden doğan fiziki, sosyal, kültürel faktörlerin dinamik bir bütünüdür. Sonuç olarak toplumsal yapı, toplumsal sistemde yer alan aile, eğitim, din vb. temel toplumsal kurumların karşılıklı etkileşimlerinden oluşan ve aynı zamanda bu etkileşimlerin istikrarını ifade eden bir olgu olarak ifade edilebilir. **TÜRKİYE' NİN TOPLUMSAL YAPISININ TEMELLERİ**

Türkiye'nin toplumsal yapısıyla ilgili bir değerlendirme yapılmak istendiğinde üç temel tarihsel olguyu ele almak gerekir. Bunlardan birincisi Osmanlıdan alınan birikim, ikincisi bağımsızlık savaşı ve son olarak üçüncüsü ise Atatürk devrimleridir. Bu üç toplumsal/tarihsel olgu modern Türkiye'nin hangi temeller üzerine inşa edildiğini noktasında anlaşılır bir perspektif verecektir. Atatürk liderliğinde Türk toplumunun değişim taleplerini yerine getirecek gelişime yönelik çabalar, eski kurumların üzerine ancak yeni bir şekilde ve en önemlisi tam bağımsız, millî ve laik bir anlayışla uygulanmaya başlamıştır. Toplumun bu gelişmelere hızla olumlu tepki vermesi sonucu önce anlayışta, zihniyette değişim olmuş, bu değişimin olumlu sonuçlarının bazıları derhâl, bazıları zaman içinde görülmüştür. Siyasal, hukuki, toplumsal ve kültürel alanda gerçekleştirilen devrimler eğitimin modernleşmesinde olduğu kadar toplumun modernleşmesinde de başat rol oynamıştır.

OSMANLILARDA EĞİTİMİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Genel itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndaki eğitimin temel özelliklerini şöyle ifade edebiliriz: • Medreseler çok yaygın ve güçlü örgün eğitim kurumları hâline gelmiş, toplumu derinden etkilemişlerdir. Öyle ki, eğitim açısından, tüm Osmanlı Dönemi'ne medrese dönemi denilebilmektedir. Ancak, medreselerin zamanla kendilerini yenileme yoluna gitmedikleri anlaşılmaktadır. • Fatih Dönemi'ne kadar Osmanlı ilim adamları genellikle Şam, Mısır, İran, Maveraünnehir medreselerinde yetişmiştir. Bu dönemde, Türk ve İslam dünyası içinde, ilim adamları, öğrenciler geniş bir ilim alışverişi içindedirler. Fatih'in yaptırdığı medreseler ve sağladığı imkânlar sebebiyle, artık ülke dışında öğrenime pek gerek kalmamıştır. • Fatih Dönemi'nde kısmen felsefi ve bilimsel düşünüş Osmanlılara girmiş, fakat daha sonraları bundan uzaklaşmıştır. Kâtip Çelebi, İbrahim Hakkı gibi düşünür ve bilim adamları ortaya çıkmışlarsa da, bunlar ferdi ve istisnai kalmışlar,

etkileri gelişerek sürmemiştir. • Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren ilk yüz elli yıl içinde, eğitim öğretim ve bilime özel bir önem verildiği dikkati çekmektedir. • O günkü bürokrasiye üst düzeyde yönetici yetiştirmek amacıyla Enderun adı verilen önemli bir örgün eğitim kurumu kurulmuştur. • İlköğretim, 19. yüzyılın sonlarına kadar, yeterli düzeyde geliştirilememiştir. • Osmanlıların son dönemlerine kadar, ilkokul üstü örgün eğitim kurumlarında yalnızca erkekler okumuştur. • Eğitim-öğretimin temel amacı dindir. Müspet bilimlere de, o dönem şartları çerçevesinde, gereken önem verilmiştir. • Eğitim-öğretim yöntemi, esas olarak nakilci (aktarmacı) ve ezbercidir. • Tanzimat Dönemi'ne kadar, her düzeydeki eğitim ücretsiz olarak gerçekleştirilmiştir. • Azınlıklara (Rum, Ermeni, Yahudi vb.) öğretim hakkı tanınmış, fakat bu faaliyetleri yeterli ölçüde denetlenmediğinden devlet için bazı olumsuz siyasi ve ekonomik sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. • Halkın kullandığı dil ile bilim dilinin farklı olması sebebiyle, eğitimin ve bilginin toplumda yaygınlaşması güçleşmiştir. • Yaygın eğitim, din adamları ve edipler tarafından gerçekleştirilmiştir. • Eğitimde yenileşme hareketlerine, 1773'lerden itibaren ilk olarak askerî okulların açılmasıyla başlanmıştır. • Medrese, 1773'lerden sonra, kendisi dışında açılan askerî okullarda kısmen, sivil okullarda daha geniş şekilde etkisini sürdürmüştür. • Askeri ve sosyal alanlardaki gerilemenin başlaması ile 18. yüzyıldan itibaren orta ve pasif bir insan tipi ortaya çıkmıştır. Bu, din görevliliği veya küçük bir devlet memurluğundan başka bir geçim yolu düşünemeyen, toplumun problemlerine karşı ilgisiz kalan bir insan tipidir. • İlk dönemlerinde bir yaygın eğitim kurumu olan kahvehaneler, bu dönemde ortaya çıkmıştır (1550'ler). • Matbaa, bu dönemin sonlarına doğru alınmıştır (1727). Cumhuriyet Sonrası Türkiye'de Eğitim Cumhuriyet Dönemi eğitiminin temel özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz: • Türkiye'de, ilk dönemdeki okur-yazar oranının düşük olması sebebiyle, öncelikle okuma yazma seferberliği başlatılmıştır. • 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat (öğretim birliği) Kanunu ile bütün okullar tek bir çatı altında toplanmış ve medreseler kapatılmıştır. Daha sonra ortaya çıkan ihtiyaçlara bağlı olarak, farklı kurumların bünyesinde okulların açıldığı görülmektedir. • Eğitim faaliyetleri demokratik ve laik ilkeler çerçevesinde yürütülmüştür. • Latin harfleri kabul edilmiştir. Özellikle tarih ve dil konularında millî bir amaca yönelme başlamıştır. • Kadın eğitimine önem verilmiş ve bu alanda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Karma eğitime geçilmiştir. • 1945'lerden itibaren, eğitim alanındaki gelişmeler, Avrupa'nın etkisini azaltırken, ABD'ndeki eğitim görüş ve uygulamaların etkisini artırmıştır. • Öğrencileri, yetenekleri doğrultusunda ve ülkenin gerçekten ihtiyacı olan mesleklere yönlendirici bir örgün eğitim sistemi kurulamamıştır. • Zaman zaman hükümetler kendi partilerinin yaklaşımlarını eğitime aşırı ölçüde yansıtmişler ve bunun sonucu olarak istikrarlı bir millî eğitim politikası izlenememiştir. • Çok partili rejime geçildikten sonra, oy kaygısıyla, ihtiyaçlar ve imkânlar dikkate alınmadan, farklı alan ve kademelerde çok sayıda okul açılmıştır. • Diğer alanlarda olduğu gibi, öğretmen yetiştirme alanında da, zaman zaman nitelik gözetilmemiş, bunun da başlıca iki olumsuz sonucu olmuştur: • Genel olarak eğitim-öğretim bu durumdan olumsuz yönde etkilenmiştir. • Öğretmenlik mesleği toplumda, layık olduğu düzeye yükselememiştir. • Kitle iletişim araçları (televizyon, radyo, sinema, video filmleri, yazılı basın vs.) eğitim-öğretime yeterli destek ve katkıda bulunamamıştır. • Siyasi etkiler, çarpık şehirleşme, kaynak yetersizliği, umursamazlık, şekle önem verme gibi sebeplerle eğitimde nitelik gerekli ölçüde sağlanamamıştır. Bunun sonucu olarak, nitelikli eleman yetiştirmenin yerini, çok sayıda eleman yetiştirme yaklaşımı almıştır. • Öğretim yöntemleri ve öğrenci disiplini konusunda, geçmişten gelen etkiler (ezbercilik vs.) sürüp gitmiştir.

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNİN DAYANAKLARI

Türk eğitim sisteminin oluşmasında etkili olan temel faktörler şöyle sıralanabilir: • Mustafa Kemal Atatürk'ün görüş ve düşünceleri; • Türk eğitimini yeniden yapılandıran yasal düzenlemeler ve uygulamalar; • parti ve hükümet programları; • eğitim şuralarına öncülük eden kongre ve komisyonların kararları. Bunların yanında birçok yasa ve yönetmelik de sistemin yapısı ve işleyişi üzerinde farklı derecelerde etkili olmaktadır. SONUÇ Selçuklu eğitim sisteminin devamı olan Osmanlı eğitim sistemi İslami temellere dayanmaktaydı. 19. yüzyıla kadar askerî eğitim ve yöneticilerin eğitiminin gerçekleştiği kurumların dışında kalan eğitim öğretim faaliyetleri toplumdaki hayırsever ve varlıklı kişilerin kurduğu vakıflar tarafından finanse edilmiştir. 18. yüzyılla beraber Avrupa pek çok konuda Osmanlıyı geride bırakmaya başladı. Osmanlı yöneticilerinin bu durumu farketmeye başlamasıyla beraber birçok alanda bir takım yenileşme faaliyetleri hayata geçirilmeye başlandı. Bu alanlardan biri eğitim oldu. Avrupa'da kapitalizmin gelişmesiyle beraber bazı Avrupa ülkeleri Osmanlı üzerinde ekonomik baskılar kurmaya başladı. Bunun yansıması olarak Osmanlıda bir takım yapısal değişimler söz konusu oldu. Avrupa ürünleri için Osmanlı toprakları Avrupa için açık pazar hâline geldi ve Osmanlı'nın sahip olduğu geleneksel üretim biçimi bu 'rakip'le yarışamadı. Böylece Osmanlıda sermaye el değiştirerek farklı kesimlerin eline geçti. Bu da toplumdaki bir takım dengelerin değişmesine yol açtı. Bu durum Osmanlıda sınıfların yer değiştirmesiydi. Dolayısıyla yeni sınıfsal yapıların ve ideolojilerin üretilmesi geleneksel eğitim kurumlarının ortadan kalkmasına ve yenilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber ortaya çıkan yeni toplumsal sistemin beklentileri Osmanlı'nın eğitim kurumlarıyla kuşkusuz karşılanamazdı. Dolayısıyla eğitim

alanında köklü değişmeler gerekiyordu ve Cumhuriyeti kuran kadrolar bu konudaki hamlelerini daha kurtuluş savaşı yıllarında yapmaya başladılar. Cumhuriyetin ilanının ardından eğitim öğretim sürecindeki gençler zihinsel, bedensel ve diğer gelişimsel özellikler açısından bu yeni düzene uygun bireyler olarak yetiştirilmeye başlandı. Yeni bir toplum yaratmak ve bu yeni toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarına uygun bireyleri yetiştirmek ancak ilerici, çağın gereklerine yanıt verebilen bir eğitim anlayışıyla mümkündür. Ve Cumhuriyeti kuran kadrolar en başından beri bunun farkındaydılar. Atatürk, Cumhuriyetin ilk yıllarında katıldığı kongrelerde Türk insanının hayata bakışının değiştirilmesi gerektiğini bunun için de eğitime büyük görevler düştüğünü ifade etmiştir. Modern Türkiye'nin kurulabilmesinin yolu toplumun zihin yapısının değişmesinden geçmekteydi bunu da ancak eğitim kurumu başarabilirdi. Bunun için Cumhuriyet Dönemi'nde kurulan eğitim kurumları yapılan değişiklikleri halka tanıtmanın ötesinde modern insana özgü yaşam anlayışını bireylerin zihnine yerleştirme düşüncesine sahip oldu. Din merkezli geleneksel yaşam anlayışını benimsemiş toplumun akılcı ve Batılı değerleri benimsemiş bireyler hâline getirilmesi öncelikli hedeflerdendi. Bu ideallerin pratiğe dökülmesi adına pek çok köklü değişime gidildi. Ve gelinen noktadan bakıldığında yapılan bu köklü değişmelerin yeni kurulan Cumhuriyeti ve insan modelini belirli Batılı değerler bağlamında bir noktaya getirdiği görülmektedir.

GİRİŞ

Gençlik sosyolojisi; sosyal bir grup olarak gençliğin sorunlarını, beklentilerini, sosyal ve kültürel yaşamlarını sosyal yapıyla neden-sonuç ilişkisi bağlamında araştıran bir alt disiplindir. Biyolojik, psikolojik ve toplumsal değişimlerin en hassas evresinde bulunan gençlik dönemi, bütün bu değişim ve dönüşümlerle birlikte çok boyutlu sorunların da yaşandığı bir dönemi kapsar. Genç birey ve gençlik sorunları, sosyolojik bir gerçeklik olarak çağdan çağa, toplumdaki topluma ve toplum içerisinde de gruptan gruba değişmektedir. Gençlik sorunları çok değişkenli olduğu için toplumsal ve kültürel yapıdan soyutlanarak incelenmesi mümkün değildir.

Çağımızda, küreselleşme süreciyle dünya üzerinde gençlerin benzer yaşam tarzları ve kültürleri paylaştıkları görülmektedir. Aynı tüketim nesnelere tüketen, aynı şarkıları ezberleyen, aynı tarz marka giysileri giyen, fast-food tarzı beslenen, aynı dili konuşan “küresel bir gençlik”. Bu süreç, küreselleşme bağlamında, kitle iletişim araçlarında sunulan popüler kültürü üreten ve dağıtan güç Amerika kökenli olduğu için “hayat alanlarının Amerikanlaşması” süreciyle doğrudan ilintilidir. Ancak, benzer hayat tarzları oluşsa da buna bir tepki olarak “küreselleşme karşıtı” hareketler bağlamında yerel kültürlerin de çağımızda yaşatıldığı görülmektedir.

GENÇLİK KAVRAMI VE TANIMI

İnsanın hayat sürecinin biyolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutu ile önemli bir dönemini içeren gençlik dönemi, insanın bedensel, ruhsal ve sosyal gelişmesinin ve kişiliğinin oluşmasında hassas bir dönem içerir.

UNESCO'nun tanımına göre gençlik, demografik açıdan 15-25 yaş arasındakilerden meydana gelen bir yaş grubudur. Ancak, gençlik dönemini salt yaş ölçütüne göre tanımlamak yetersiz kalmaktadır.

Gençlik tanımı, çok daha karmaşık sosyolojik boyutlar içermektedir. Bu bağlamda, bireyin mensup olduğu ailenin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı genç olma durumunu farklılaştırmaktadır.

Gençlik dönemi, bireyin biyolojik ve duygusal süreçlerindeki değişikliklerle başlayan, cinsel ve psiko-sosyal olgunluğa doğru gelişmesi ile sürerek bireyin bağımsızlığını ve sosyal üretkenliğini kazandığı, belirlenmemiş bir zamanda sona eren kronolojik bir dönemdir. Bu döneme hızlı fiziksel ve sosyal değişiklikler eşlik eder.

Gençlik çağı için kullanılan “delikanlı”, “ergen” ve “genç” gibi farklı kavramlar şu anlamları içerirler:

Ergenlik (adolescence) : İnsan gelişiminde buluşa erme ile başlayan fizyolojik ve psikolojik değişmeyi karakterize eden dönem (12, 13, 19, 20 yaşlar arası).

Delikanlılık (teenage) : Yaş bakımından ergenlik dönemini karşılar. Kapsamı bakımından sosyal gelişmeyi içeren ve fakat sosyal gelişmenin tamamlandığı bir dönemdir. Böylece ergenlik fizyolojik, giderek psikolojik kökenli, delikanlılık ise sosyal kökenli bir süreçtir.

Gençlik (youth) : Bireyi sosyal olgunluğa hazırlayan ergenlik ve delikanlılık özelliklerinin bir arada görüldüğü daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Bu anlamda, gençlik döneminin önemli özelliklerinden biri çocukluk döneminde başlayan sosyalleşme sürecinin yoğun bir biçimde devam etmesi ve kişiyi sosyal olgunluğa götürmesidir.

Sosyalleşme süreci çerçevesinde Erikson, çocuğun gelişimini beş ana grupta toplamaktadır:

- Bebeklik (infancy): Bir yaşına kadar,
- Çocukluk (early childhood): İki-üç yaş,
- Oyun Çağı (play age): Dört-beş yaş,
- Okul Çağı (school age): Altı-on iki yaş,
- Ergenlik (adolescence): On üç yaşından başlayıp muhtemelen on dokuz yaşına kadar devam eden dönem.

Gençlerin evrensel özellikleri yanında, özgün kimliğinin oluşması bazı değişkenlere göre meydana gelmektedir. Bireyin mensup olduğu millet, onun üst kimliğini, yani millî kimliğini oluşturur.

Bireysel, toplumsal ve kültürel kimliği oluşturan diğer temel değişkenler şunlardır: Cinsiyet, sosyal tabaka, aile yapısı, eğitim, meslek, yaşanan mekân (kırsal veya kent), din, etnisite, tüketim vb. gibi. Bütün bu değişkenler çerçevesinde birey, “ait olma” duygusuyla her bir değişkene, özellikleri ve gerekliliklerine göre dâhil olur. Rol seti bağlamında birey, dâhil olduğu grupta farklı farklı roller oynar. Birey, çeşitli roller ve kimlikler arasındaki eş güdümü “sosyalleşme” sürecinde kendiliğinden edinir.

GENÇLİK SINIFLAMALARI

Gençliği, hayatını sürdürdüğü ortama göre; köy, kent, gecekondu gençliği, gençlerin uğraşına göre; okuyan ya da öğrenci gençlik ve okul dışı gençlik, yani çalışan ve çalışmayan ya da işsiz gençlik olarak gruplandırmak olanaklıdır.

Her genç kuşak, bir önceki kuşaktan farklı özellikler göstermektedir. Ancak bu farklı özellikler toplumsal, kültürel ve ekonomik kategorilerle bağlantılı olarak gelişmektedir. Örneğin; gecekonduya yaşayan bir genç ile İstanbul Boğazi'ne nazır bir villada yaşayan bir gencin birbirlerine göre farklılıkları yanında, bu gençlerin ebeveynlerine göre de farklı tutum ve davranışları olduğu sosyolojik bir gerçektir.

GENÇLİK SORUNLARI

Gençlik sorunlarını şu alt başlıklarda toplayabiliriz:

- Ruhsal-fizyolojik ve cinsel sorunlar,
- Beslenme, barınma, sağlık ve eğitim sorunları,
- Kuşaklar arası anlaşmazlık,
- Uyuşturucu madde bağımlılığı,
- İşsizlik, gelecek korkusu ve güvensizlik,
- Değerlerdeki değişimler, kimlik bunalımı, sosyal ve psikolojik sorunlar,
- Anomi, yabancılaşma ve yalnızlık,
- Medyanın tek boyutlu etkisiyle meydana gelen kültürel yabancılaşma,
- Şiddet.

Türkiye'nin toplumsal yapısının geçirdiği değişime koşut olarak gençlik sorunları şu şekilde analiz edilebilir:

- Türkiye, tarım toplumundan sanayi toplumuna dönüşmektedir. Bu anlamda, Türkiye'nin, tarım toplumu yapısı çözülmektedir. Ancak, sanayileşmeye paralel kentleşme yaşanmadığından, gecekondu kentleşme Türkiye'nin gerçeği olmuştur. Köy ve kent yerleşimleri farklı toplumsal ve kültürel yapıya sahip olduğu için, köyden kente göç edenlerin kendi kültürel örüntülerini kente taşımaları, kentin hazır olmayan sosyal altyapısında yerleştikleri gecekondu semtinde kendilerine özgü ne köylü ne de kentli olan "gecekondu kültürü" oluşturmalarına, "arabesk müzik" ile kendilerini ifade etmelerine ve "öteki" olarak kodlanmalarına yol açmıştır. Özellikle bu toplumsal ve kültürel değişimden olumsuz etkilenenler genç bireyler olmaktadır.
- Sosyal ve kültürel değişimin meydana getirdiği diğer bir çatışma, kuşaklar arası anlaşmazlıktır. Yukarıda analiz edilmeye çalışılan Türkiye'nin toplumsal ve kültürel yapısı temelinde gençliğin en öncelikli sorunu ekonomik sorunlardır. İşsizlik, geçim sıkıntısı, hayat pahalılığı, parasızlık ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler gençleri derinden etkilemektedir.

Gençliğe göre, işsizlikten sonra ikinci önemli sorun eğitimidir. Okuyan da okumayan da mutsuz, endişeli, kaygılı ve karamsardır. Çalışma sosyolojisi alanındaki araştırmalar da gençlerin küreselleşen iş gücü piyasalarındaki güvencesiz konumuna işaret etmektedir. Güvencesiz ve proleterya terimlerinin birleşiminden oluşan "prekarya" kavramını kullanan bazı çalışmalar, yeni bir sınıf olduğu iddia edilen prekaryayı oluşturan unsurlar arasında gençlerin önemli bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır.

KUŞAKLAR VE ÖZELLİKLERİ

Sosyolojik açıdan her çağın toplumsal yapısına göre oluşan birey profilleri kuşak sınıflaması ile betimlenmektedir. Genellikle kuşaklar şu şekilde kategorize edilmektedir:

- Sessiz Kuşak
- Bebek Patlaması Kuşağı
- X Kuşağı
- Y veya Milenyum Kuşağı
- Z Kuşağı

Her kuşak için ifade edilen özellikleri, o dönemde yaşayan tüm neslin bireylerinin birebir taşıması mümkün olmayabilir. Ancak, genel bir betimleme çerçevesinde o dönemin toplumsal yapılarına bağlı olarak dönemin kuşaklarının sosyolojik yapısını yansıttığı da bir gerçektir.

Türkiye'deki gençlik olgusu, Türkiye'nin değişen toplum yapısına göre farklı davranış kodları üretmiştir. Kuşaklar ve onları niteleyen unsurlar şunlardır;

- 1960'lı ve 1970'li yılların gençliği, 68 ve 78 Kuşağı gençleri "toplumcu, politik ve ideolojik",
- 1980'li yılların gençliği, 80 Kuşağı "apolitik, bireyci ve tüketici",
- 1990'lı yılların gençliği, 90 Kuşağı "küresel, tüketici ve marka gençliği",
- 2000'li yılların gençliği, milenyum kuşağı "postmodern çoğul kimlikli, internet, sanal âlem ve şiddet".

Her çağ ve dönem ile içinde bulunulan toplumsal, kültürel ve ekonomik yapı, kendi gençlik hayat tarzlarını üretir. Bir önceki yetişkin kuşaklar yeni yetişen genç kuşakları sürekli eleştirir. Yetişkin kuşakların genç kuşakları eleştirmeleri insanlığın tarihi kadar kadim bir olgudur. Şu an genç olanlar da yetişkin ebeveyn olduklarında kendi çocuklarının gençliklerini eleştirecekler.

Çalışma Sosyolojisi

İnsanlık tarihinde birçok önemli dönüm noktası bulunmaktadır. Ateşin bulunması, tekerleğin icat edilmesi, madenlerin işlenmeye başlanması, yerleşik hayata geçilip tarım yapılmaya başlanması insanlık tarihini geri dönüşü olmayacak şekilde etkilemiş ve tarihin akışını değiştirmiştir. Sanayi Devrimi, sadece üretim artışını ifade etmemektedir. Sanayi Devrimi ile birlikte toplumsal anlamda da çok önemli değişiklikler olmasının yanı sıra, insanların çalışma ve iş yapma biçimleri de önemli ölçüde değişmiştir. Sosyoloji Bilimi Sanayi Devrimi ve ona bağlı olarak toplumsal yapının değişmesi ile yakın ilişkisi nedeniyle sosyoloji biliminin ilk dönem inceleme konuları da bu çerçevede biçimlenmiştir. Ne var ki ilk dönem sosyoloji kuramları toplumu homojen bir bütün olarak ele alma ve aşırı genelleştirmeler kullanma eğilimindedir. Sosyoloji zaman içerisinde özel konular üzerinde de durmaya başlamıştır. 20. yüzyıla birlikte sosyoloji biliminde de bir değişim süreci yaşandığı ve inceleme konularının çeşitlendiği görülmektedir. Böylelikle, sosyoloji biliminde din sosyolojisi, spor sosyolojisi, örgüt sosyolojisi gibi çeşitli ayrımlar ortaya çıkmıştır. Bu çeşitlilik, toplumun homojen olmadığını ve birbirleriyle ilişkili birden fazla yapıdan oluştuğunun anlaşılmasından kaynaklanmıştır. Çalışma Sosyolojisi Çalışmanın insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, çalışma sosyolojisi, sosyoloji biliminin göre yeni bir alt dalını oluşturmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi, bugünkü anlamıyla sosyoloji bilimi Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan toplumsal değişimler çerçevesinde şekillenmiş, 20. yüzyıla birlikte inceleme konuları çeşitlenmeye başlamıştır. Bu nedenle çalışma sosyolojisi de bu çeşitliliğin bir sonucu olarak kabul edilebilir. Çalışma Kavramı ve Çeşitli Ayrımlar Bugünkü anlamıyla çalışma kavramı ağırlıklı olarak Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve yine Sanayi Devrimi'nin toplumsal yapı ile toplumsal ilişkileri yeniden biçimlendirdiği süreçte gelişim gösteren ücretli ve bağımlı çalışmayı kapsamaktadır. Çalışma sosyolojisi de bu çerçevede biçimlenmiştir. Çalışma sosyoloji, tarihsel gelişimi iki dönem açısından incelenebilir. Bunlar Sanayi Devrimi'ne bağlı olarak gelişen klasik dönem sosyolojisi ve özellikle 20. yüzyılda ortaya çıkan çağdaş yaklaşımlardır. Klasik Dönem Sosyolojisi Bağlamında Çalışma Sosyolojisi Klasik dönem sosyolojisi olarak isimlendirilebilecek ilk dönem çalışmaları, Sanayi Devrimi'nin neden olduğu toplumsal sonuçlar çerçevesinde bir gelişim göstermiştir. Diğer yandan, klasik dönem sosyoloji çalışmalarında, çalışma sosyolojisi müstakil bir inceleme alanı olarak görülmemektedir. Ancak, klasik dönem sosyolojisinin inceleme konuları çalışma sosyolojisinin inceleme konularının arka planının oluşmasında büyük ölçüde etkili olmuştur. Özellikle Marx, Durkheim ve Weber ele aldıkları ve inceledikleri konular itibarıyla sadece sosyoloji biliminin gelişmesine katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda çalışma sosyolojisi açısından da önemli bir zemin oluşturmuştur. Marx, Sanayi Devrimi ve ayrıca üretim araçlarının mülkiyeti sorunu nedeniyle işçi sınıfının karşılaştığı toplumsal eşitsizlik sorununa bağlı olarak yaşamak zorunda kaldığı sefalet koşullarıyla ilgilenmiş ve işçilerin sömürüldüğünü, Sanayi Devrimi sonucunda ortaya çıkan çalışma biçimlerinin yabancılaşma sorununa neden olduğunu, bütün bu gelişmelerin sınıf çatışmasına yol açacağını, işçilerin sınıf bilincine ulaşarak bir devrim ile bu düzene son vereceğini ileri sürmüştür. Durkheim ise, Sanayi Devrimi'nin toplumsal sonuçlarını toplumsal iş bölümü ve anomi kavramları aracılığıyla incelerken Weber, Sanayi Devrimi'ne yol açan süreçte etkin bir rol oynayan kapitalizmin oluşumunda başta püriten etik olmak üzere belirli bir kültürel arka planın olduğunu ve aynı zamanda kapitalizmin bürokrasiye neden olarak toplumsal yapı ve toplumsal ilişkilerde önemli bir etkide bulunduğunu ileri sürmüştür. Sosyolojide Çağdaş Yaklaşımlar Bağlamında Çalışma Sosyolojisi Sosyoloji biliminde özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan yaklaşımlar çerçevesinde çalışma sosyolojisinin inceleme konularında da belirli bazı değişikliklerin olduğu görülmektedir. Çalışma sosyolojisi ile ilgili çalışmalar klasik dönem yaklaşımlarının çalışma yaşamı açısından incelenmesi olarak ele alınırken, önce I. Dünya Savaşı, ardından gelen 1929 yılındaki büyük ekonomik buhran ve hemen onun arkasından gelen II. Dünya Savaşı çerçevesinde ortaya çıkan yeni sosyolojik yaklaşımların etkisiyle inceleme konularında çeşitliliğe ve zenginliğe yönlenmiştir. Çağdaş yaklaşımların en ayırt edici özelliği “çalışma” kavramının modern toplum yapısında merkezî bir öneme sahip olduğu yönündeki düşüncedir. Buna göre çalışma, sadece ekonomik anlamda değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi bakımından da etkiye sahiptir. Bu nedenle, çalışma sosyolojisi ile ilgili incelemeler, sosyolojinin inceleme konularının çalışma açısından yeniden yorumlanmasıyla değil, sosyolojinin inceleme konularıyla eş güdümlü olarak ekonomik ve toplumsal ilişkileri ele alıp incelemelidir. Çalışma

sosyolojisinin yüzyılın ortalarından itibaren çeşitli yaklaşımlar çerçevesinde incelemelerini sürdürdüğü görülmektedir. 20. yüzyıl ile birlikte toplumsal değişim devam etmiş, buna bağlı olarak da sosyolojinin inceleme konularında değişiklikler olmuştur. Sosyoloji bilimi açısından en göze çarpan değişikliklerden biri, sosyoloji biliminde okul (ekol) farklılaşmalarının başlamasıdır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde yeni yaklaşımların ve inceleme konularının ortaya çıkması, Avrupa'da ise klasik yaklaşımlardan doğan yaklaşımlar, sosyoloji biliminin 20. yüzyıldaki ana gündemini oluşturmaktadır. Çalışma Sosyolojisinde Son Dönem İnceleme Konuları Çalışma sosyolojisindeki son dönem inceleme konuları, yukarıda da belirtildiği gibi son yıllarda önemli ölçüde farklılık göstermektedir. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ele alınmaya başlanan konular (örn. Cinsiyet, yaş, etnisite, kültürel farklılıklar gibi) önemini devam ettirmekle birlikte, özellikle 1970'li yıllardan sonra yeni inceleme konuları çalışma sosyolojisinin konu başlıkları arasında kendilerine yer bulmaya başlamışlardır. Çalışma sosyolojisinde son dönem inceleme konularındaki farklılıkların nedenleri şu beş değişim alanı çerçevesinde ele alınabilir: 1) Sanayi toplumunun krizi, 2) Sosyolojide makro, mezo ve mikro düzeydeki incelemelerin belirginleşmesi, 3) Postmodern toplum tartışmalarının yoğunlaşması, 4) Yeni çalışma biçimlerinin ortaya çıkışı, 5) Küreselleşme. Türkiye'nin Toplumsal Yapısı Açısından Genel Bir Değerlendirme Sanayileşmesini tamamlamış diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye, her ne kadar sanayileşme sürecine geç başlamış olsa da sürecin birçok aşamasını hızlıca tamamlamış bulunmaktadır. Türkiye'nin uzun bir süreden beri dünyanın gelişmiş 20 ekonomisi (G 20) arasında bulunması bu durumun açık bir göstergesidir. Türkiye, sanayileşme sürecini hızlıca geçirmiş, bu nedenle de Batı ülkeleriyle karşılaştırıldığında sanayileşme sürecinin her aşamasının yol açtığı sorunlarla aynı ölçüde ve eş bir zamanlama ile yaşamamıştır. Gerçekten Türkiye, 1950'li yıllardan itibaren hızlı bir sanayileşme sürecine girmiş ve Türkiye'deki işçi sınıfının ortaya çıkışı bu süreçle birlikte söz konusu olabilmıştır. Türkiye'nin özellikle 1980 sonrası dönemde hızlı bir dönüşüm sürecine girmiş olduğu görülmektedir. Bu süreç, bazı değişimlerin ve dönüşümlerin hızlıca yaşanmasına neden olurken, sanayileşmesini önceden tamamlamış ülkelerin yaşadığı tecrübelerden yararlanma fırsatı da ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, bütün dünyayı ve Türkiye'yi etkisi altına alan küreselleşme süreci ve buna bağlı olarak yaşanan gelişmeler, bütün dünyayı ve eş zamanlı olarak Türkiye'yi de etkilemektedir. Çalışma sosyolojisinin son dönem inceleme konuları açısından bakıldığında, Türkiye'de hizmet sektörünün hızlıca yükselmesi nedeniyle beyaz yakalı, pembe yakalı ve altın yakalı iş gücü sayısının hızlıca arttığı, çalışanlar açısından sendikal örgütlenmenin sorunlu olduğu ve örgütlenmenin giderek zayıfladığı, kuşak farklılaşmasının özellikle küreselleşmenin etkilerine açık bulunan orta ve üst sınıf ailelerin yetiştirdiği çocuk ve gençler açısından benzer bir biçimde yaşandığı, tüketim kültürünün yaygınlaştığı ve bunun etkisiyle iş ve meslek tercihleriyle çalışma algısının değiştiği ve yeni çalışma biçimlerinin (örneğin, asıl işveren-alt iş veren ilişkisi) hızla yaygınlaştığı görülmektedir.

KÜRESELLEŞME

Ekonomik, siyasal, kültürel ve birçok farklı boyutuyla toplumsal yaşamı etkileyen ve belirleyen küreselleşme olgusunu dinamik bir süreç olarak ele almak gerekmektedir. Günümüzün toplumsal dünyasını coğrafi sınırlarla birbirinden ayrılmış, etkileşime kapalı, birer statik yapı olarak görmek toplumun sınırlarının mekânsal ve zamansal boyutlarına ilişkin değişimlerini gözden kaçırmamıza sebep olacaktır.

Küreselleşme olgusunu aniden ortaya çıkan, toplumsal değişimin diğer dinamiklerinden bağımsız bir süreç olarak ele almak da aynı şekilde giderek karmaşıklaşan ve farklılaşan toplumsal hayatı anlamamızı ve yorumlamamızı güçleştirecektir. Özellikle sanayileşmenin başlamasıyla modernitenin aldığı yeni biçimler, farklı kurumsal kültürler, eşitsizlikler ve çatışma biçimleriyle farklı sınıfsal hareketlilikler, sermaye ve mal dolaşımı gibi üretim ilişkilerindeki farklılaşmalar olarak değişimin birçok türü küreselleşmeyi bir alana, tek bir anlama indirgemeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle küreselleşmeyi her şeyden önce toplumsal bir olgu olarak temelde ekonomik, siyasal, kültürel ve çevresel boyutlarıyla tartışmak, modern dünyanın küresel dinamiklerine olduğu kadar yerel düzeyde de etki boyutlarının farkında olmak gerekmektedir.

Latincede globus kelimesinden türetilmiş ve Türkçede küre anlamına gelen küreselleşme kavramı İngilizceye globalization olarak geçmiş, neredeyse bütün dillere de İngilizceden tercüme edilmiştir. Küreselleşme kavramı ilk defa 1960'lı yıllarda Kanadalı sosyal bilimci Marshall McLuhan tarafından Understanding Media adlı çalışmasında küreselleşmeye yakın anlamda küresel köy kavramı olarak kullanılmıştır. Sosyolojide ise bu kavramı 1985 yılında Roland Robertson yayımladığı bir makalede tartışmaya açmıştır.

Küreselleşmeyi bütün etkilerini bir tarafa bırakırsak içerdiği anlamın yeni bir dünya düzeniyle ilgili olduğu kesindir. Bu kavramı kapitalist dünya sisteminden ayrı düşünmek mümkün görünmemekle birlikte az gelişmiş ya da gelişmekte olan toplumlardan da bağımsız düşünemeyiz. Bu açıdan en yalın anlamıyla küreselleşmeyi insanlar, toplumlar, uluslar arasındaki karşılıklı ekonomik, ticari, siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilerin dünya ölçeğinde gelişmesi ve yaygınlaşması olarak tanımlamak mümkündür.

Küreselleşmeyle ilgili Farklı Görüşler

Küreselleşme gibi çok boyutlu bir olguyu farklı yönleri, tarihsel dinamikleri, etkileri bakımından ele alan sosyal bilimciler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Anthony Giddens'in analizinde küreselleşme dört boyutlu bir süreçtir. Bu dört boyut kapitalist dünya ekonomisi, ulus-devlet sistemi, askeri dünya düzeni ve uluslararası işbölümüdür.

Immanuel Wallerstein, Giddens'dan farklı olarak küreselleşmeyi kapitalizmin dünya çapında yayılması şeklinde ele alarak dönüşümlerin kaynağını ekonomik etkiler üzerinde yoğunlaştırır.

George Ritzer, çalışmalarında genel bir küreselleşme tanımı kullanır. Ritzer'e göre küreselleşme, artan akışkanlıkları ve insanların, nesnelere, mekanların, bilginin büyüyen çok yönlü akıntıları ile bunların karşılaştığı ve yarattığı yapıları içeren gezegen çapındaki bir süreç ya da bir dizi süreçtir.

Zygmunt Bauman da çok tartışılan ve hemen hemen herkesin konuştuğu küreselleşme kavramını ele almıştır. Bauman, bu moda deyimini sihirli bir sözcüğe, geçmiş ve geleceğin tüm gizli kapılarını açan bir anahtarla dönüştüğünü söyler. Bazılarına göre onsuz mutlu olamayacağımız bazılarına göre ise mutsuzluğun nedeni olarak görülen bu kavramı Bauman, her şeyden önce hem geri dönüşü olmayan hem de herkesi aynı ölçüde ve aynı biçimde etkileyen bir süreç, dünyanın kaçamayacağı kaderi olarak görür.

Küreselleşmenin Kaynakları

Giderek karmaşık bir soruna dönüşen küreselleşmenin kaynağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşler genellikle beş farklı yaklaşım olarak gruplandırılır.

Birincisi bütüncül yaklaşımdır.

İkincisi döngüler yaklaşımıdır.

Üçüncüsü dönemler yaklaşımıdır.

Dördüncüsü olaylar yaklaşımıdır.

Beşinci yaklaşım ise daha kapsamlı ve güncel gelişmelere odaklanan görüştür.

Küreselleşmenin Türleri

Küreselleşmeyle ilgili tartışmalar genellikle küreselleşmenin çok boyutluluğuna dikkat çeker.

Küreselleşmenin türlerine ilişkin sistematik bir şablonu aşağıdaki sıralamada görebiliriz.

Küreselleşme türleri:

Ekonomik

Politik

Kültürel

Din

Bilim

Sağlık ve tıp

Spor

Eğitim

Küreselleşme ve Türkiye

Küreselleşme ve etkileri söz konusu olduğunda Türkiye'nin çok boyutlu bu olgunun dışında kalması düşünülemezdi. Özellikle birçok ülkeye sınırı olan kara yapısından ve Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan jeo-stratejik konumundan kaynaklı olarak Türkiye küreselleşmenin etkilerine doğrudan açık bir ülkedir.

Küreselleşmenin Türkiye'ye etkilerini, küreselleşmenin yukarıda söz ettiğimiz farklı boyutlarını göz önünde bulundurarak bir değerlendirmede bulunabiliriz. Her şeyden önce Türkiye'nin kendine özgü yapısı ile küreselleşme süreçlerinden tek yönlü ya da sınırlı düzeyde etkilenmesi söz konusu olamazdı. Başta ekonomik küreselleşme olmak üzere siyasal, kültürel, spor, bilim ve birçok alanda küreselleşmenin geniş çaplı etkilerinden söz etmek gerekecektir.

Türkiye'de küreselleşme süreçlerini çok partili hayata geçiş gibi özgül olaylarla başlatmak mümkün. Hatta cumhuriyetin kuruluşu itibariyle dünya sistemine uyum, birey hak ve hürriyetlerine dayalı, katılımcı demokrasilerin rağbet gördüğü evrensel bir takım değerlerin esas alındığı yönelimler küreselleşmenin izleri olarak okunabilir. Özellikle farklı ülkelerin işbirliğine dayalı teşkilatlanmalara Türkiye'nin katılması küresel düzeyde yapılanmanın göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Ekonomik anlamda küreselleşmenin Türkiye'ye etkilerini özellikle 1980 sonrası neoliberalleşme politikalarıyla başlatmak mümkündür. Türkiye küreselleşmenin ekonomik dinamiklerine uyum sağlamak amacıyla 1980 itibariyle köklü değişikliklere imza atmıştır. Ekonomide devletin belirleyici rolü giderek sınırlandırılarak ithal ikameci, koruyucu ekonomik politikalar serbest piyasa ekonomisine dayalı, ticaret ağırlıklı, özel sermayeyi teşvik eden neoliberal bir yapıya dönüşmüştür. Neoliberal dönüşümle ilgili atılan ilk adım 24 Ocak Kararları'dır.

24 Ocak Kararlarının içeriği ana hatlarıyla aşağıdaki gibidir:

Daha fazla serbest piyasa ekonomisi

Fiyat denetiminin kaldırılması, arz talep ilişkisinin fiyatları belirlemesi

Yüksek enflasyonu durdurmak için sıkı para politikası

Faiz artışıyla fon piyasasında rekabet artışı

Değişken döviz kuru

İhracata dayalı sanayiye teşvik etmek

Yabancı sermayeyi teşvik etmek

Devletin elindeki üretim alanlarının sermaye gruplarına bırakılması

Türkiye'de küreselleşmenin boyutlarıyla ilgili verileri incelediğimizde gerçekten jeo-stratejik yapısının önemli ölçüde küreselleştirici bir etkiye sahip olduğunu fark ediyoruz. Hemen hemen bütün alanlarda Türkiye bu süreçlerden ister istemez etkilenmektedir. Küreselleşmenin kazanımları olduğu gibi yıkıcı etkileri de uluslararası düzeyde çok ciddi sorunlar yaratmaktadır.

Türkiye açısından baktığımızda küresel terörün yol açtığı şiddet saldırıları sivillerin hayatını kaybetmesine yol açmaktadır. Özellikle Ortadoğu kaynaklı radikal dini yapılanmaların ve diğer terör örgütlerinin sivillere yönelik eylemleri çok ciddi riskler taşımaktadır. Türkiye'de Kasım 2022'de İstanbul'un en kalabalık caddelerinden biri olan İstiklal 'deki bombalı terör saldırısının Suriye bağlantılı olduğu anlaşılmıştı. Aynı şekilde 2013 Reyhanlı saldırısında 53, 2015 Suruç saldırısında 34 ve Türkiye tarihinin en kanlı terör saldırısı olarak kayıtlara geçen Ankara Garı saldırısında 103 kişi hayatını kaybetti.

Küresel terörün yanı sıra, göçün yol açtığı sosyo-ekonomik problemler, terörizmin özellikle dinsel ve ırksal bir takım ayrımcılıkları tetiklemesi, gelir adaletsizliği sonucunda yoksulluğun küresel düzeyde giderek artması, çok uluslu şirketlerin giderek büyüyerek ulusal ekonomileri tehdit etmesi, küresel kirliliğin yol açtığı tüm evreni tehdit eden ekolojik riskler, küresel çapta kontrolden çıkan hastalıklar Türkiye'nin küreselleşme sürecinde maruz kaldığı ve baş etmek zorunda olduğu temel sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

